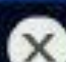
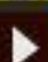
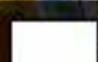
मे 2004 Rs. 10 /-

/68

चांदोबा

प्रेमनाथची थप्पड

प्रेमनाथ गरीब होता, तरीसुद्धां परतफेडीची अपेक्षा न धरता सर्वांना मदत करीत होता. तो दिवसभर काबाडकष्ट उपशीत होता, तरीदेखील जरुर पडेल त्याला मदतीचा हात द्यायला त्याने कधी मागेपुढे पाहिले नाही.

त्याचा भोळेपणा पाहून गांवचा पुजारी त्याला वरचेवर सल्ला देत होता, "हे बघ, मागितल्याखेरीज आईदेखील मुलाला कांही खायला देत नाही. तू दुसऱ्यांना मदत करतोस, त्यावेळेला त्यांच्याकडून त्याचे वेतन किंवा बक्षीस माग."

"मी त्याचे मोल मागितले तर ती मदत कशी होईल? मी कष्टाचे मोल घेतो, मदतीसाठी कांहीही घेत नाही. जे माझ्याकडून मदत घेतात, ते ती गोष्ट लक्षांत ठेवतीलच. आणि मला गरज पडेल तेव्हां मला नक्की मदत करतील." प्रेमनाथ असे उत्तर त्याला देत होता.

त्या गांवात रंगनाथ नांवाचा एक चिक्कू धनिक राहात होता. त्याला प्रेमनाथचा स्वभाव माहीत झाला. त्याच्याकडून फुकट काम करुन घेता येते, हे जेव्हां त्याला समजले, तेव्हांपासून तो प्रेमनाथकडून कांही ना कांही काम करुन घेऊं लागला.

रंगनाथची आई आजारी पडली. दर रोज वैद्यबुवांना तिच्या प्रकृतिची माहिती सांगून औषध आणावे लागत होते. हे काम रंगनाथने प्रेमनाथवर सोंपवले.

रंगनाथचा निरनिराळ्या प्रकारच्या वस्तूंचा व्यापार होता. त्या वस्तूंच्या किंमती जाणण्या-साठी त्याला आठवड्याच्या बाजारांत जावे लागत होते. हे कामदेखील तो आता प्रेमनाथला सांगू लागला. इतकेच नव्हे, तर कुणाला निरोप पोंचवायचा असला तरी त्यासाठी प्रेमनाथची मदत रंगनाथ घेत होता.

रघुनाथ मिश्रा

तेवढ्यांत प्रेमनाथच्या मुलीचे लग्न ठरले. लग्नाचा खर्च करण्याइतकी रकम प्रेमनाथजवळ नव्हती. त्याने चारपांच लोकांकडे मदत मागितली. पण कुणीही मदत करायला पुढे आले नाहीत. पुरोहिताने परिस्थितीचा अंदाज घेऊन प्रेमनाथला सांगितले, "तुला मदत करण्याची ताकद फक्त रंगनाथमधे आहे. नाही तरी रोज तो तुझ्याकडून कांही ना कांही काम करुन घेतोच. जा नि त्याच्याकडे मदत माग."

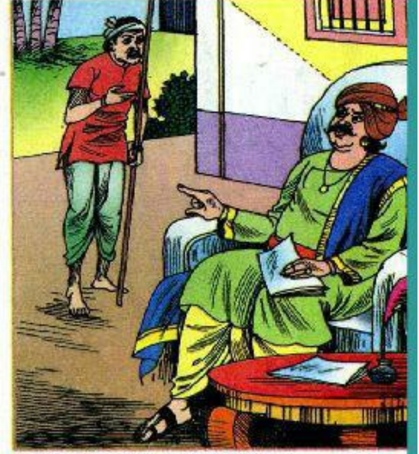
प्रेमनाथ त्याच दिवशी रंगनाथकडे गेला आणि म्हणाला, "नमस्कार मालक, मी कांही मदत मागण्यासाठी आलो आहे."

रंगनाथ हिशोबाच्या वह्या तपासण्यांत मग्न होता. मदत हा शब्द ऐकताच तो जरा सावध होऊन म्हणाला, "मदत? तू आहेस कोण?"

प्रेमनाथला जरा आश्चर्य वाटले. तो म्हणाला, "मालक मला ओळखत नाही? तुम्ही तर रोज मला कांहीतरी काम सांगत असता." असे म्हणून त्याने कामाचे स्वरुप सांगितले.

रंगनाथने नकार दिला. "मला कांही आठवत नाही. मी रोज अनेकांना काम सांगतो. तू म्हणतोस माझ्या आईसाठी तू औषध आणून देत होतास. चल, तिच्याकडे जाऊं, ती तुला ओळखते कां बघू?"

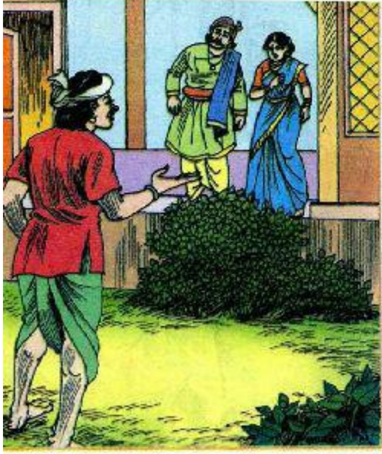
रंगनाथने असे म्हणून प्रेमनाथला आपल्या आईकडे नेले. आई म्हणाली, "ह्याला कुठे तरी पाहिल्यासारखें वाटते आहे. त्या दिवशी औषध आणणे हे काम मला जमणार नाही, असे म्हणाला

होता. औषधाशिवाय त्या दिवशी मला खूप त्रास झाला. मी त्याला खूप शिव्याही दिल्या."

या प्रसंगाने प्रेमनाथला धक्का बसला. तो दु:खी मनाने घरी परतत असताना वाटेत त्याला पुरोहित भेटले. त्याच्या उतरलेल्या चेहऱ्याकडे पाहून त्यांनी विचारले, "काय झाले?"

प्रेमनाथने सगळीं हकिकत त्यांना सांगितली. पुरोहिताने जरा विचार केला, तो म्हणाले, "रंगनाथ समजतोय कीं तू फक्त कामच करुं शकतोस. तू भित्रा आहेस. तू अनेक वेळा त्याच्या पत्नीला पण मदत केली आहेस. तू तिच्याकडे जा. तिनेही जर तुला ओळखण्यास नकार दिला तर तुझ्यातील हिंमत तू दाखव. तू कांहीही करु शकतोस, ते तिला दाखव. कसे दाखवायचे हे तूच ठरव." असे सांगून पुरोहित निघून गेला.

पुरोहिताच्या सांगण्यावरुन त्याच्यातील हिंमत जागी झाली. तो रंगनाथच्या घरी गेला. त्यावेळीं तो अंगणात आपल्या पत्नीशी बोलत होते! प्रेमनाथ जोरांतच म्हणाला, "मालक, तुमच्या पत्नीलाही मी अनेकवेळा मदत केली आहे, विचारा त्यांना."

रंगनाथने डोळे लाल करुन प्रेमनाथकडे पाहिले व पत्नीला विचारले, "तू ह्याला ओळखतेस का? तो म्हणतो की त्याने तुला मदत केली आहे."

"पाहिल्यासारखे वाटते आहे? एकदां केळीची पानें कापण्यास त्याला सांगितले होते, तर दहा-बारा पाने कापली आणि निघून गेला. अगदी आळशी आहे." रंगनाथच्या पत्नीने उत्तर दिले.

प्रेमनाथने अगदी कडव्या स्वरांत सांगितले. "मी मेहनत करुन खातो. जेव्हां जरुर पडेल तेव्हां दुसऱ्याला त्यांनी कांही द्यावे अशी आशा न ठेवता मदत करतो. मी तुम्हाला वेळोवेळी मदत केली आहे, पण तुम्ही सर्वजण मी मदत केल्याचे विसरलात."

त्याच्या बोलण्यावर रंगनाथ जोरजोराने हसूं लागला. "श्रीमंतांना मदत करणे हे गौरवास्पद असते. म्हणून अनेकजण माझ्या मदतीसाठी धावून येतात. तुला जर वाटत असेल की आम्ही तुझी ओळख ठेवावी, तर कांही मोठे काम करुन दाखव."

"मी केलेल्या कामाचे खूप कौतुक करावे असे म्हणत नाही, पण जे काम मी केले होते त्याबद्दल विनाकारण शिव्या देतात ह्याचे दुःख वाटते." प्रेमनाथ म्हणाला, "अरे, चिमूटभर मिठाने दूध नासून जाते. तुझ्या बाबतीत तसेच झाले आहे." रंगनाथ म्हणाला.

"मालक, जे झाले ते झाले. मला माझ्या मुलीच्या लग्नासाठी कांही रुपयांची जरुरी आहे. तेव्हां मदत करा. आपले उपकार मी कधीही विसरणार नाही." प्रेमनाथ काकुळतीला येऊन म्हणाली.

रंगनाथ जरा रागानेच म्हणाला, "जरुर मदत केली असती, पण मी तुला ओळखतच नाही, मग मदत कशी करणार?"

रंगनाथच्या बोलण्याने प्रेमनाथ रागावला, व त्याने रंगनाथला जोरांत थप्पड मारली. कांही न सुचून रंगनाथ पहातच राहिला, पण तोपर्यंत प्रेमनाथ निघून गेला होता.

रंगनाथचा असा अपमान करण्याचे साहस आजपर्यंत कोणी दाखवले नव्हते. तो रागाने उठला आणि सरळ गांवप्रमुखाकडे गेला. त्याच्याकडे तक्रार करीत रंगनाथ म्हणाला, "त्या मूर्खाने मला थप्पड मारली. त्याला जर शिक्षा केली नाहीत, तर गांवात अत्याचार माजेल."

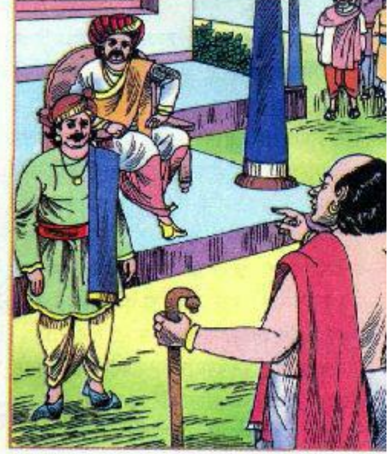
गांवप्रमुखाने ताबडतोब प्रेमनाथला बोलावणे पाठविले. त्याच्या बदली पुरोहित तेथें आला आणि म्हणाला, "प्रेमनाथ त्याच्या मुलीच्या लग्नाच्या काळजीत आहे. तशांत त्याला खूप ताप आहे. त्याला इथपर्यंत चालत येणे कठीण आहे. जे झाले ते सांगण्यासाठी त्यांनी मला पाठवले आहे."

"त्याचे म्हणणे काय आहे?" गांवप्रमुखाने विचारले.

"प्रेमनाथचे म्हणणे असे आहे कीं रंगनाथची स्मरणशक्ती अगदी कमजोर आहे. कांही लोक त्याला मदत करतात, तर कांही लोक त्याच्यावर हात चालवतात. पण वेळ पडली तर त्याला कुणी ओळखत नाहीं." पुरोहिताने प्रेमनाथची बाजू मांडली.

ते ऐकून रंगनाथ रागाने जोरजोरांत ओरडूं लागला. "त्याचे नाव प्रेमनाथ. त्याच्या मुलीचे लग्न ठरले असून तो पैशाची मदत मागायला माझ्याकडे आला होता. मी नाही म्हणताच त्याने मला जोरांत थप्पड मारली."

"प्रेमनाथने रंगनाथची आणि त्याच्या परिवाराची कांही अपेक्षा न करता आजपर्यंत मदत केली. पण त्यांनी ओळख सुद्धां दाखविली नाही. तो म्हणाला की तूं कांही तरी मोठे काम करुन दाखव. मग ते तुला ओळखतील. त्याने थप्पड मारली, ती त्यांच्या चांगलीच लक्षांत राहिली, म्हणजे मोठे काम करुन दाखविले. त्याबद्दल त्याचे कौतुक करायचे सोडून तक्रार कशाला केली?" पुरोहिताने गांवप्रमुखाला विचारले.

आता सगळी घटना गांवप्रमुखाच्या लक्षांत आली. परंतु पुरोहिताचे सर्व म्हणणे मान्य करण्यासारखी परिस्थिती नव्हती. ते म्हणाले, "तू कितीही त्याची बाजू घेतलीस तरी चूक लपत नाही. चूक ही चूकच आहे, त्याबद्दल त्याला शिक्षा मिळालीच पाहिजे."

"पाटील, प्रेमनाथने रंगनाथची सेवा केली पण त्याचे फळ त्याला मिळाले नाही. जो कामाचा

मोबदला देऊं शकतो, त्यालाच चुकीबद्दल शिक्षा करण्याचा अधिकार आहे.'' पुरोहिताने आपले स्वत:चे मत मांडले.

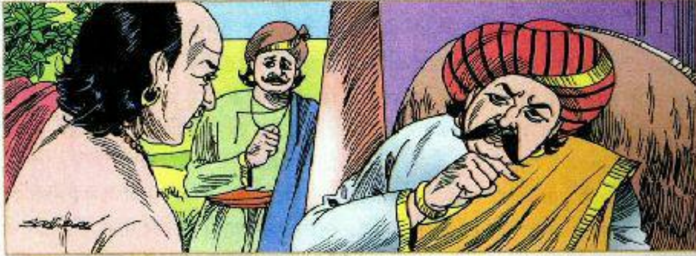
पुरोहिताचे हे मत ऐकताच गांवप्रमुख जरा अस्वस्थ होऊन म्हणाला, ''प्रेमनाथबद्दल मी बरेच ऐकले आहे. तो गांवातील अनेक लोकांना मदत करतो. त्याने मला ही मदत केली आहे. त्याने चूक केली त्याबद्दल शिक्षा करण्याच्याअगोदर त्याने जी मदत केली त्याबद्दल मोबदला देणे जरुरीचे आहे. त्याने ज्यांना ज्यांना मदत केली, त्यांच्याकडून मोबदला मिळवून देण्याची जबाबदारी माझी आहे. त्याने गांवातल्या सगळ्यांना इतकेच काय पण मलाही थप्पड मारली, तरी त्याला शिक्षा करण्याचा अधिकार मला नाही.''

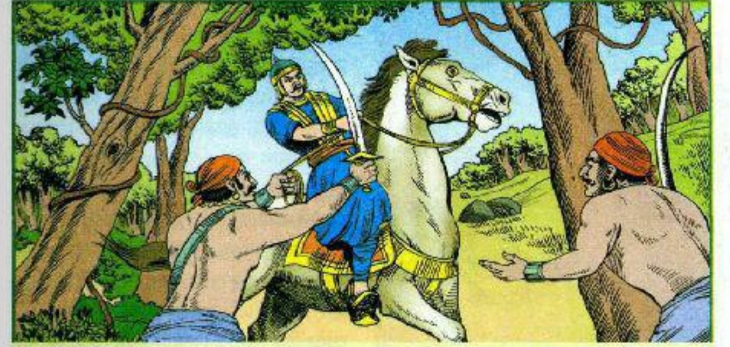
गांवपाटीलाचे हे बोलणे ऐकून सगळ्या गांवकऱ्यांना जणूं आपल्यालाच थप्पड मारली आहे, असे वाटूं लागले. त्यांनी प्रेमनाथच्या मुलीच्या लग्नासाठी मदत करण्याचा निश्चय केला.

पाटील पुरोहिताला म्हणाला, ''मला कळत नाही, कीं हे सर्व म्हणणे प्रेमनाथचे आहे, किंवा तुमच्या मनांतले आहे; पण तो जे बोलला ते खरे आहे. प्रेमनाथ स्वत: येऊन असे नीट सांगू शकला नसता. वेळेवर येऊन आलेल्या अडचणीचे योग्य ते निवारण तुम्ही केले आहे. पुरोहिताचे हेच काम आहे.''

जमलेले लोक आपसांत मोठ्याने बोलूं लागले. रंगनाथने ते सर्व ऐकावे अशी त्यांची इच्छा होती. ते आपसांत म्हणूं लागले.'' गांवात इतके लोक रहातात, पण त्यांच्याकडे मदत न मागता प्रेमनाथ त्या कंजूष रंगनाथकडेच गेला.''

त्यांचे सर्व बोलणे ऐकून रंगनाथला आपली चूक कळली व त्याचे डोळे उघडले. तो स्वत:शीच म्हणूं लागला, ''प्रेमनाथने मला थप्पड मारली नसून माझ्या स्वार्थीपणाला थप्पड मारली आहे. त्याच्याकरिता मिळालेली शिक्षा योग्यच आहे. यापुढे जो कोणी मदत करील त्याबद्दल मोबदला देणे माझे कर्तव्य आहे. प्रेमनाथ सारख्या चांगल्या माणसाला दूर ठेवणे योग्य नाही. मी चूक सुधारुन गांवातील लोकांचे प्रेम पुन्हां मिळविण्याचा प्रयत्न करीन.''

अस्वल्या मांत्रिक

6

(चंद्रशिला नगरीवर हल्ला करायला गेलेल्या दुर्मुखराजावर अस्वल्या मांत्रिकाने अस्वल्या वधिकाला सोडले. ते पाहून दुर्मुख आपल्या एका अंगरक्षकाबरोबर घोड्यावर बसून अरण्यांत पळाला पण तिथे दरोडेखोरांच्या टोळीचा नागमल्ल नांवाचा नायक होता. त्याने झाडावरुन दोरीचा फांस दुर्मुखवर फेकला व त्याला वर खेंचले. त्यानंतर....)

जेव्हां दोघे डाकू जोराने ओरडत झाडाच्या फांद्यांतून अचानक दुर्मुखराजाच्या घोड्यापुढे उडी मारुन खाली आले, तेव्हां दुर्मुखराजाच्या अंगरक्षकाने घोड्याचा लगाम खेंचत कांपऱ्या आवाजांत म्हटले, ''महाराज, माझ्या कमरेला तलवार जरुर लटकते आहे, पण यावेळीं मी असहाय्य आहे. माझ्याकडून आपल्याला कांहीही अपाय होणार नाही.''

दरोडेखोरांचा नायक नागमल्ल याने आपल्या डाव्या हातांत घोड्याचा लगाम पकडला होता, आणि उजव्या हातांतली तलवार अंगरक्षकाच्या गळ्याकडे नेत तो म्हणाला, ''अरे, तू जरी तलवार उपसलीस तरी आम्ही कांही घाबरणारे नाही. तो बघ, तुझ्यापुढे जाणारा घोडेस्वार कसा फांदीवर लोंबकळतोय ते! तुमच्या दोघांच्याबरोबर आणखी कुणी येत आहेत कां?''

काय उत्तर द्यावं ते बिचाऱ्या अंगरक्षकाला कांही सुचेना. कांहीजण मागोमाग येत आहेत असं जर सांगितलं तर हा धोका टळला असता कां? कीं आम्ही दोघेच आहोत असं सांगितलं

तर धोका कमी झाला असता? तेव्हां झाडाच्या फांदीवर लटकलेला दुर्मुख एकदम ओरडला, ''अरे अंगरक्षक, कुठे आहेस तू?''

त्यावर आपली तलवार परजत दरडावणीच्या सुरांत नागमल्ल ओरडला, ''तू अंगरक्षक आहेस? कसल्या तऱ्हेचा अंगरक्षक आहेस तू? तुझा राजा कोण आहे? पण त्या आधी तू घोड्यावरुन खाली उतर बघूं !''

अंगरक्षक घोड्यावरुन खाली उतरला. नागमल्ल राजाला सोडवण्यांत गुंतलेल्या डाकूला म्हणाला, ''अरे, आज आपल्या हातांत चांगले श्रीमंत लोक सांपडले आहेत, लोण्याचा मोठा गोळा समोर आलाय. त्या इसमाला सावकाश उतरव, नाहीतर त्याचं कंबरडं मोडेल.''

त्या डाकूने फांदीवर लोंबकळणाऱ्या दुर्मुखला अगदी सावकाश खाली उतरवले. दुर्मुख आपल्या कमरेतली फांसाची दोरी सोडवायचा प्रयत्न करुं लागला. ते पाहून नागमल्लच्या जवळ उभा असलेल्या आणखी एका डाकूने दुर्मुखला करड्या स्वरांत प्रश्न केला, ''कमरेतला दोरीचा हा फांस गळ्यांत अडकवून घ्यायचा आहे कीं काय?''

तोपर्यंत झाडावरुन उतरलेला डाकू व नागमल्ल तिथें जवळ येऊन पोंचले. एकवार दुर्मुखला नखशिखांत न्याहाळत नागमल्ल म्हणाला, ''तुझा किंमती पोशाख आणि नक्षीकाम केलेले तलवारीचे म्यान पाहिल्यावर तू बराच पैसेवाला असला पाहिजेस असं वाटतंय. आता कांहीही गडबड न करता तू अगोदर तुझ्याजवळचे सारे पैसे काढून समोर ठेव, आणि नंतर तुझ्या रक्षकाला घरी पाठवून आणखी दहा हजार मोहरा मागवून घे. नाहीतर तुझे शरीर समोरच्या पर्वतांतल्या गुहेत राहाणाऱ्या एखाद्या वाघाचे भक्ष्य होईल.''

हे बोलणें ऐकून दुर्मुखराजा विचार करुं लागला, ''जर स्वतःला अमुक देशाचा राजा आहे असे मी सांगितले, तर हा दरोडेखोरांचा नायक आत्ताच माझा शिरच्छेद करील आणि चंद्रशिला नगरीच्या जितकेतु राजाच्याकडे माझे मस्तक पाठवून इनाम मिळवील. जर मी कुणीतरी धनिक व्यापारी आहे असे खोटे सांगितले तर या अंगरक्षकाला घरी पाठवून दहा हजार मोहरा मागवून घेता येतील. त्याकाळांत जर माझा खोटेपणा उघड झाला तर...

तितक्यांत नागमल्लाने चिडून, दांतओठ खात, दुर्मुखची तलवार खेंचत त्याला विचारले, ''विचार कसला करतो आहेस? इथून पळून जायची कांहीतरी योजना डोक्यांत आहे कीं काय?''

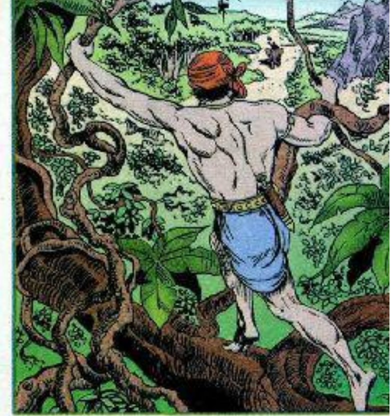
उत्तरादाखल दुर्मुखने म्हटलं, ''दहा हजार मोहरा कशा मागवायच्या, त्याचाच मी विचार

करतो आहे. माझं नांव दुर्जयगुप्त आहे, मी उदयगिरीचा राहाणारा आहे. पण आत्ता याक्षणीं माझ्याजवळ एक कवडीदेखील नाही.''

हे उत्तर ऐकून चकित झालेला नागमल्ल म्हणाला, ''असले किंमती कपडे अंगावर, सोबत एक अंगरक्षक बाळगतोस, आणि हातांत एक कवडीदेखील न ठेवता या अरण्यांतून प्रवास करतोस कां? तुझ्या या बोलण्यावर कोण विश्वास ठेवील रे?'' आणि आपल्या सहकाऱ्यांकडे वळून नागमल्ल पुढे बोलला, ''ऐका रे, याच्या कमरेचा दोर काढून त्याच्याच गळ्यांत अडकवा. तोपर्यंत याला फांशी द्यायच्यासाठी कोणती फांदी जास्त मजबूत आहे, ते मी पाहातो.''

नागमल्लचे बोलणे पुरे होण्याअगोदर दूर अंतरावरुन हत्तीचा चित्कार आणि अस्वलाचे ओरडणे ऐकूं आले. राजा दुर्मुख व त्याचा अंगरक्षक, तो आवाज ऐकून भीतीने थरथर कांपू लागले. अंगरक्षकाने चौफेर बघून म्हटले, ''महाराज, मला वाटलं होतं कीं अस्वल्या वधिक अरण्यांत मार्ग चुकला असेल. पण आपल्या खाणाखुणा पाहून तो याच बाजूला आपल्या मागोमाग येतोय!''

दरोडेखोरांचा नायक चकित झाला. आपल्या अनुयायांकडे आश्चर्याने नजर फिरवीत तो म्हणाला, ''तुम्ही ह्यांचे बोलणे ऐकलंत ना? हा तर आपले नांव दुर्जयगुप्त सांगतोय आणि हा दुसरा त्याला 'महाराज' म्हणतो आहे! सगळ्यांत विचित्र गोष्ट म्हणजे अस्वल्या वधिक... आणि त्याचा या अरण्यांत म्हणे मार्ग चुकलाय?'' असं म्हणून नागमल्लने तलवार उपसून विचारले, ''अे,

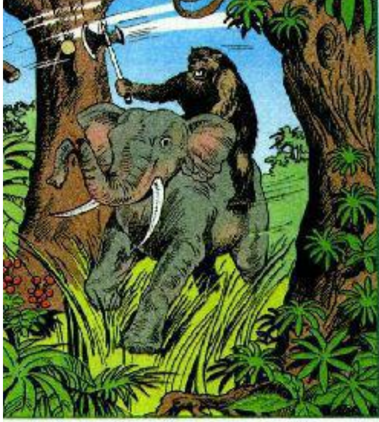

खरं काय ते सांग, तुम्ही दोघे बावरला आहात, कीं बनावट गोष्टी बोलून आम्हाला फसवायचा प्रयत्न करत आहात?''

दुर्मुखराजा घाबरला. या प्रश्नाला काय उत्तर द्यावे याचा तो विचार करीत होता, तेव्हां हत्तीचा चित्कार आणि अस्वल्या वधिकाची गर्जना अगदी मोठ्याने ऐकूं आली. ती ऐकून नागमल्ल देखील घाबरुन गेला.

तो एका अनुयायाला म्हणाला, ''अरे ऐक, तू झाडावर चढून बघ जरा! हत्तीचे ओरडणे आणि अस्वलाच्या आवाजाबरोबर माणसांचा आवाज कसा येईल?''

एकजण झटकन जवळच्या एका झाडावर चढला आणि दुसऱ्याच क्षणीं ओरडला, ''मल्ल, तो दुर्जयगुप्त आणि त्याचा नोकर जे सांगताहेत ते अगदी खरं आहे. सोंड उंचावलेला एक हत्ती आणि त्यावर हातांत परशू घेतलेले अस्वल!

अरे बापरे, त्या परशूच्या याराने झाडांच्या फांद्या गवताच्या काडासारख्या मोडून इकडे तिकडे पडताहेत."

नागमल्ल विचारांत पडला, तेव्हां दुर्मुख राजाने त्याचा हात पकडून म्हटले, "मल्ल, आपण इथून लगेच पळून गेलं पाहिजे. पैशाच्या लोभाने तू आमचे प्राण घेऊं नकोस. हवं तर तुला मी एक राज्य देखील माझ्या पैशाने विकत घेऊन देऊं शकतो."

अंगरक्षकाने घोड्यावर स्वार होऊन पळून जायची युक्ती सांगितली. लगाम पकडीत तो नागमल्लला म्हणाला, "नागमल्ल! यावेळीं जर तुम्ही महाराजांचे प्राण वांचवलेत तर ते तुम्हाला अर्धे राज्य बक्षीस देतील. मी घोड्यावर बसून राजधानीला जातो आणि सेना घेऊन परत येतो."

"हे काम मी स्वतः करुं शकतो. पण या दाट अरण्यांत आता राजधानीकडे जायचा मार्ग नीट सांपडायला हवा ना!" असं म्हणत दुर्मुखराजाने घोड्याचा लगाम पकडला.

नागमल्लने आपल्या दोन अनुयायांना डोळ्यांनी खूण केली आणि दुर्मुख व त्याच्या अंगरक्षकाकडे डोळे वटारुन बघत तो म्हणाला, "अरे, तुम्ही दोघंही मूर्ख आहात कीं लबाडी करण्यांत हुशार आहात? इकडे तो अस्वल्या वधिक हल्ला करायला येतो आहे, आणि तुम्ही दूर अंतरावरच्या राजधानीला जाऊन सेना घेऊन येण्याचा विचार करता आहात?"

आणि पुढे आपल्या अनुयायांकडे वळून तो म्हणाला, "हे बघा, या दोघांना दोरीने बांधा आणि त्या डोंगरातल्या गुहांकडे ओढत घेऊन जा. तो अस्वल्या वधिक इथून एकदा गेला कीं मग या दोघांबद्दल काय ते ठरवूं."

नागमल्लाने ही आज्ञा दिली आणि तो गुहेकडे चालूं लागला. तेव्हां त्याच्या सहकाऱ्यांनी दुर्मुख व अंगरक्षकाला दोऱ्या बांधून नागमल्लच्या मागोमाग ओढत नेले.

झाडीच्या आडून अस्वल्या वधिकाने दुर्मुखला पाहिले आणि तो गरजला, "अरे दुष्टा! बरा सांपडलास माझ्या हातांत! माझ्या परशूने मी आता तुझा बळी देणार आहे!" असं म्हणून त्याने हत्तीच्या पाठीवरुन उडी घेतली आणि त्यांच्यामागोमाग येऊं लागला.

नागमल्ल व इतर सगळे भयभीत होऊन पळत सुटले आणि एका गुहेंत घुसले. सर्वांनी मिळून त्या गुहेच्या तोंडावर एक मोठा दगड ठेवला.

अस्वल्या वधिकने गुहेसमोर जाऊन त्या दगडावर दोनचार लाथा जोरांत मारल्या आणि तो ओरडला, "अरे, गुहेंत असलेल्यांनो, सगळेजण बाहेर या कीं! मला फक्त दुर्मुखचे मस्तक हवे आहे. इतरांना मी जरासादेखील धक्का लावणार नाही."

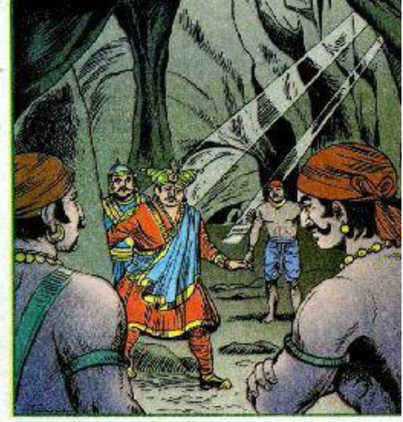
ही ओरडाआरड ऐकून नागमल्ल आपल्या अनुयायांना म्हणाला, "या! हे तर फारच झालं. ते अस्वलाचं भूत आता दुर्मुखचं मस्तक हवंय असं म्हणतंय, ही काय भानगड आहे?" आणि दुर्मुखकडे वळून तो पुढे म्हणाला, "या प्रदेशाजवळच उदयगिरी राज्यांत दुर्मुखराजा राज्य करतो आहे. अरण्य सोडून बिचित्र गोष्टी पाहायला लोक नगरांत जातात, त्यापैकी मी एक नाही. आजपर्यंत मी त्या राजाला कधी पाहिलेलं नाही. तूच तो दुर्मुख राजा आहेस कीं काय?"

"मी दुर्जयगुप्त आहे. उदयगिरीचा रहिवासी आहे. कुठल्यातरी भुताने पछाडलेल्या त्या अस्वलाचे बोलणे खरे कसे मानतोस? अगोदर आपण सर्वांनी इथून कसे काय निसटता येईल त्याचा विचार करायला हवा. तुला हव्या आहेत त्या दहा हजार मोहरा मी तुला देईन ना!" दीनवाणा चेहरा करुन राजा दुर्मुखने म्हटलं.

"नागमल्ल! महाराजांनी आजपर्यंत कधीही दिलेला शब्द मोडलेला नाही.", अंगरक्षक म्हणाला.

"अे मूर्खा, गप्प बैस! तुझ्यावरही भूत स्वार झालंय कीं काय? या अरण्यांत आपण शिरलो आहोत, तेव्हांपासून तू मला सारखा 'महाराज, महाराज' कां म्हणतो आहेस? मी सर्वांच्या देखत तुझा शिरच्छेद करुं शकतो !" दुर्मुखने त्याला दरडावीत म्हटले.

नागमल्ल डाकू बुचकळ्यांत पडला आणि आपल्या दोघा अनुयायांना म्हणाला, "अरेच्या,

सुदैवाने किंवा दुर्दैवाने कां असेना, आपण उदयगिरीच्या दुर्मुखराजाला पकडलंय, राजाखेरीज इतर कुणाला सरळ शिरच्छेद करण्याचा अधिकार कुठे असतो? या दुर्जयगुप्ताने अनवधानाने आपली खरी ओळख करुन दिलीय."

दुर्मुखराजाला आता दोन्हीकडून भीती भेडसावूं लागली. एकीकडे गुहेच्याबाहेरुन तो दगड हलवण्याचा प्रयत्न करणारा अस्वल्या वधिक आणि गुहेत या दरोडेखोरांशी गांठ! कांहीतरी खुणेचा संदेश आपल्या अंगरक्षकाला देण्यासाठीं तो मुद्दामच म्हणाला, "अरे नागमल्ल, माझ्या-बाबतींत तुझा गोंधळ होतोय. मी खरोखरच दुर्जयगुप्त आहे. या भयानक अरण्यांत आम्ही शिरल्यापासूनच माझा हा सेवक डोके फिरल्या-सारखा वागतो आहे. कोणत्यातरी दुष्ट ग्रहाने त्याच्या शरीरामधें प्रवेश केलेला दिसतोय."

"महाराज, मला क्षमा करावी. अगदी हेच

झालंय बघा!'' जोराने ओरडून अंगरक्षकाने सांगितलं.

त्यावर आपले डोके हालवत नागमल्ल म्हणाला, ''आत्ता तू राजा अस, नाहीतर दुर्जयगुप्त अस, त्यांतून कांहीच निष्पन्न होणार नाही. हा भयंकर अस्वल्या गुहेच्या तोंडावरचा दगड हालवील आणि त्याच्या परशूने आपल्या सर्वांना मारुन टाकील.''

नागमल्ल त्याच्या साथीदारांना म्हणाला - ''अरे, आपण जर मरणारच असलो तर कोणत्या-तरी प्रकाराने मरुंच ! म्हणून आपणच जर हा दगड हालवला आणि त्या अस्वल्या वधिकावर आपण सर्वांनी वार केले तर कसं होईल?''

आपल्या नायकाच्या प्रश्नाला दरोडेखोर उत्तर देणार होते, तेवढ्यांत अंगरक्षकाने मधेच तोंड उघडले. ''नागमल्ल, त्या वधिकाला अस्वल्या मांत्रिकाने अस्वलाचे रुप जादूने दिले आहे. राक्षसाएवढी त्याची ताकद आहे. म्हणून आपण जर गुहेंतच राहिलो तर जास्त चांगले ठरेल.''

त्याचे बोलणे पुरे होण्यापूर्वीच अस्वल्या वधिकाने आपल्या दोन्ही हातांनी तो मोठा दगड जरासा हलवला आणि त्या सांपटीतून आंत डोकावत तो म्हणाला, ''अरे राजा दुर्मुख, आधी बाहेर ये. तुझा शिरच्छेद करुन मी माझ्या मार्गाने पुढें चालूं लागेन.''

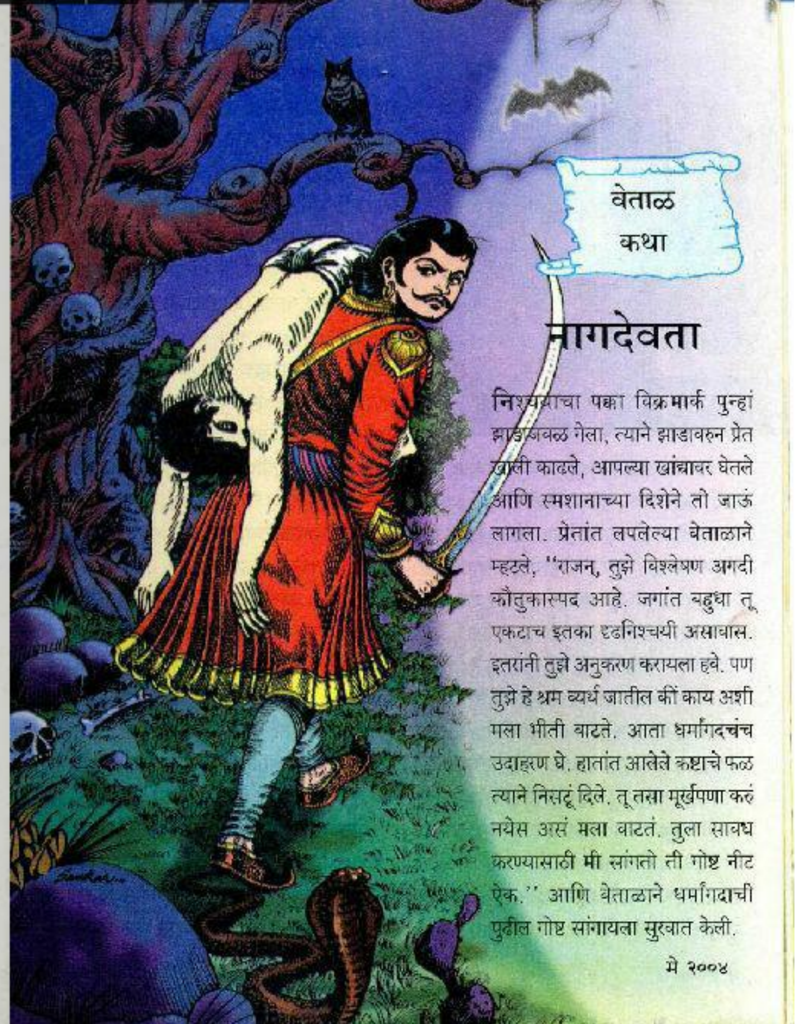
''ओ हो, आत्ता मला समजलं. ह्या अस्वल्याला राजा दुर्मुख अर्थात दुर्जयगुप्त याचा सूड उगवायचा आहे. आपण तर वांचलो. ह्याला पकडून गुहेच्याबाहेर ढकलून द्या पाहू'' नायकाने आपल्या साथीदारांना आज्ञा केली.

राजा दुर्मुखचे खांदे पकडून दोन्ही डाकू त्याला बाहेर ढकलण्याचा प्रयत्न करुं लागले होते, तेवढ्यांत दूर अंतरावरुन गडगडाटासारखा आवाज आला, ''केव्हांपासून मी पाहातोय, काय हा आरडाओरडा चाललाय? शेजारच्या गुहेंत महाराक्षस उग्रदंड राहातात हे तुम्हाला ठाऊक नाही कीं काय?''

दुसऱ्याच क्षणीं अस्वल्या वधिक राक्षसाच्या दिशेकडे वळून गरजला, ''अरे, तू राक्षस आहेस? तुझे नांव उग्रदंड आहे? मग अस्वल्या मांत्रिकाचा हा मंत्राने भारलेला परशू आता तुला कंठस्नान घालणार आहे !''

(क्रमशः)

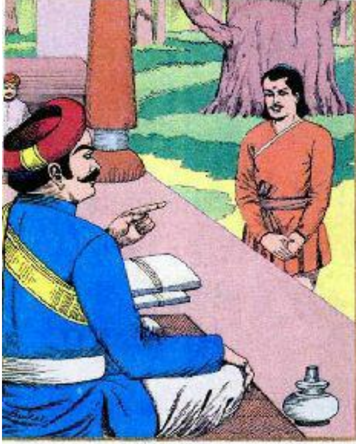

वेताळ कथा

नागदेवता

निश्चयाचा पक्का विक्रमार्क पुन्हां झाडाजवळ गेला, त्याने झाडावरुन प्रेत खाली काढले, आपल्या खांद्यावर घेतले आणि स्मशानाच्या दिशेने तो जाऊं लागला. प्रेतांत लपलेल्या वेताळाने म्हटले, ''राजन, तुझे विश्लेषण अगदी कौतुकास्पद आहे. जगांत बहुधा तू एकटाच इतका दृढनिश्चयी असावास. इतरांनी तुझे अनुकरण करायला हवे. पण तुझे हे श्रम व्यर्थ जातील कीं काय अशी मला भीती वाटते. आता धर्मांगदचंच उदाहरण घे. हातांत आलेले कष्टाचे फळ त्याने निसटूं दिले. तू तसा मूर्खपणा करुं नयेस असं मला वाटतं. तुला सावध करण्यासाठी मी सांगतो ती गोष्ट नीट ऐक.'' आणि वेताळाने धर्मांगदाची पुढील गोष्ट सांगायला सुरवात केली.

धर्मांगद आणि विश्वनाथची दीर्घकाळ दाट मैत्री होती. पण त्यांच्या मैत्रीची खरी परीक्षा भूषणमुळें झाली. भूषण लबाड होता. खोटी पत्रें लिहून दिशाभूल करण्यांत त्याचा हातखंडा होता. त्याने एका पत्रांत, धर्मांगदने आपले शेत तीन हजार मोहरांसाठी भूषणकडे गहाण ठेवले आहे असे लिहून खोटेच करारपत्र तयार केले. आणि भूषणने धर्मांगदला निरोप धाडला कीं ताबडतोब या कर्जाची फेड करावी, नाहीतर शेताचे कागदपत्र भूषणच्या नांवावर केले जातील.

धर्मांगदने लगेच न्यायाधिकारींची भेट घेतली, आणि भूषणच्या कुटिल हेतूमधून त्याला वांचवावे अशी विनंती केली. न्यायाधिकाऱ्याने यावर बराच विचार करुन म्हटले, ''कोणत्याही गुन्ह्याची संपूर्ण चौकशी केल्याशिवाय निर्णय घेणे योग्य नाही. तू एक सद्‌गृहस्थ आहेस आणि भूषण धोकेबाज आहे हे मला ठाऊक आहे. पण सर्व चौकशी व शहानिशा होईपर्यंत भूषणला थांबवून धरण्यासाठी तुला एक हजार मोहरा ठेव म्हणून कचेरीत ठेवावी लागेल. आणि कुणीतरी त्यासाठी जामीन द्यावा लागेल.''

त्यावेळेला धर्मांगदकडे तेवढी रक्कम नव्हती. तरीही तो घाबरला नाही. गांवात त्याची पत होती. त्याला वाटलं, कीं कुणीही त्याला कर्ज द्यायला नकार देणार नाही. पण जेव्हां लोकांना समजलं कीं धर्मांगदचं शेत त्याच्या हातातून जायची शक्यता आहे, तेव्हां त्याला कर्ज द्यायला कुणीही पुढे आले नाहीत.

धर्मांगदला खात्री होती कीं या कठीण समयी विश्वनाथ नक्कीच त्याला मदत करेल. परंतु त्यावेळीं विश्वनाथच्या वडिलांना मोठा आजार झाला. त्याच्या बहिणीचे लग्न ठरले होते. विश्वनाथचा अंदाज होता कीं याच्यासाठी त्याला किमान पांचसहा हजार मोहरांचा खर्च येणार होता. त्याची जुळवाजुळव करण्याच्या प्रयत्नांत तो होता.

त्याच वेळेला भूषण त्याला भेटला आणि म्हणाला, ''मी तुला मदत करायला तयार आहे. पण तू ही मला मदत केली पाहिजेस.''

विश्वनाथला वाटलं कीं आता मैत्रीपेक्षां जास्त महत्वाची आहे गरज! त्याने धर्मांगदच्या बाबतीत जामीन देण्याला साफ नकार दिला. धर्मांगदला कुणीही कर्ज दिलं नाही. एक दिवस

त्याचं शेत भूषणच्या मालकीचं झालं.

धर्मांगदला आता भूषणपेक्षांही विश्वनाथचा जास्त राग आला. संतापाच्या भरांत त्याला वाटलं कीं विश्वासघात करणाऱ्या विश्वनाथला ठार मारावे. पण पुढे त्याच्या मनांत आले कीं त्याचा काय उपयोग होणार होता?

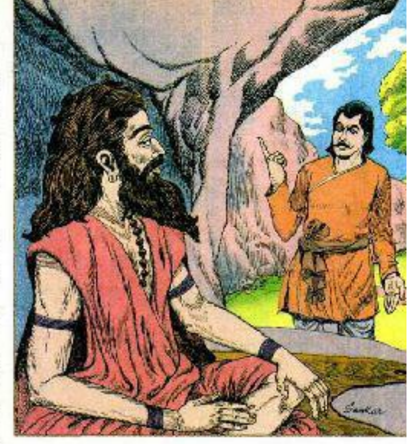
धर्मांगदलाच खुनी ठरवून फांसावर जावे लागले असते. केवळ सूड घेण्याच्या इच्छेमुळे त्याने जरी विश्वनाथला चोपले, हाणामारी केली, तरी लोक त्यालाच दोषी, दुष्ट व नीच ठरवतील.

विश्वनाथच्या नकाराचा बदला कसा घ्यावा ते कांही धर्मांगदला सुचेना. गांवाबाहेर एका गुहेत एक बैरागी राहात होता, तो सिद्धीशक्तीमधे पारंगत होता असे सर्वजण म्हणत. धर्मांगदने त्याला भेटून आपली व्यथा सांगितली.

बैराग्याने शांतपणे ऐकून धर्मांगदला म्हटले, ''स्वार्थाने प्रेरित होऊन विश्वनाथने योग्य वेळेला तुला मदत केली नाही हे अगदी खरे; तो तुझा खरा मित्र नाही. पण मग तू कसा आहेस? त्याने मदत केली नाही म्हणून तू देखील त्याला त्रास व्हावा अशी इच्छा धरतो आहेस. तूही चांगला मित्र नाहीस हे खरं ना?''

''स्वामीजी, विश्वनाथने अपकार केला आहे, मला त्याचे नुकसान करायची इच्छा नाही. मला फक्त त्याचा बदला घ्यायचा आहे. त्याच्यासाठी मला आपली मदत हवी आहे.'' धर्मांगदने म्हटलं.

''आत्ता तुझ्या मनांत सूडाची भावना प्रबळ आहे. सापाच्या विषाप्रमाणे सूडाची भावनादेखील

माणसाचे मन विषारी करते. मी विषारी प्राण्यांना मदत करत नाही. तुझ्या मनांतली ही सूडाची भावना तू सोडलीस तर आपण त्याबद्दल बोलूं.'' बैराग्याने स्पष्ट सांगितले.

''स्वामीजी, माझ्या मनांतून ही दुष्ट भावना नष्ट व्हावी, म्हणून आपणच कांहीतरी मार्ग सुचवावा. या भावनेने माझा जीव अगदी कासावीस झाला आहे.'' धर्मांगदने म्हटलं.

त्यावर बैरागी म्हणाला, ''तर मग ऐक! मी तुझे एका सर्पामधे रुप बदलू शकेन. म्हणजे तुझी सूडाची भावना विषरुपांत बदलेल आणि ते विष तुझ्या मस्तकांत शिरेल. जेव्हां तू त्या विषाच्या प्रभावातून बाहेर येशील, तेव्हां पुन्हां तू मानवरुपांत परत येशील. जोपर्यंत तू साप बनून राहाशील, तोपर्यंत तुझ्यामधें पूर्वीचे सर्व ज्ञान तसेच राहील,

पण तुझी बुद्धी मात्र सांपाची असेल. तुझी विचारपद्धती सांपासारखीच असेल. पण हो, जर तुला सर्परुपांत असताना त्या काळांत तुला मारलं, तर मात्र तुझा त्या रुपांतच मृत्यू होईल."

मागचा पुढचा विचार न करता धर्मांगदने याला संमती दिली. बैराग्याने त्याचा साप बनवला.

सापाच्या रुपांतला धर्मांगद तिथून निघून शेताच्या दिशेला सरसरत जाऊं लागला. त्यावेळीं एक शेतकरी काठीने माती उकरत होता. ती काठी सापाच्या शेपटीला लागली.

सापाने चिडून फणा उगारला. पण तोपर्यंत शेतकरी तिथून निघून गेला होता. या सापाचा फुत्कार ऐकून शेजारच्या झाडीतून दुसरा एक साप बाहेर आला आणि धर्मांगदला म्हणाला, "मला भीती वाटली कीं तू त्या माणसाचा पाठलाग करणार आणि संकटात पडणार. लक्षांत ठेव, माणसांनी आपल्याला पाहिलं कीं आपण संकटात सांपडतो."

धर्मांगद सापाने त्या दुसऱ्या सापाशी थोडा वेळ गप्पा मारल्या आणि त्यांतून त्याला बरीच माहिती मिळाली.

दुसऱ्या सापाने सांगितलं कीं सापाच्या मस्तकांत जे विष असतं, ते आपले संरक्षण करण्यासाठीच साप वापरतो. मानवाकडून सापाला जो त्रास होतो त्यावेळीं, किंवा प्राण संकटात असतील तेव्हांच त्याचा उपयोग होतो. नाहीतर मानवाला साप कांहीच त्रास देत नाहीत. सापामधे सूडाची भावना नसते.

धर्मांगदला मात्र हे सत्य कळले व अगदी योग्य माहिती मिळाली. पण तोपर्यंत विश्वनाथ आपला शत्रू आहे आणि त्याला चावलं कीं तो मरेल, व त्यासाठी धर्मांगदला कोणतीही शिक्षा झाली नसती, हा विचार धर्मांगद सापाच्या मनांत घोळत होता.

हाच विचार मनांत बाळगून धर्मांगद सर्वांची नजर चुकवून विश्वनाथच्या घरी पोंचला. घरांतल्या एका खोलींत विश्वनाथचा सहा वर्षांचा मुलगा खेळणीं घेऊन खेळत होता. त्याने धर्मांगद साप पाहिला आणि घाबरुन तो जोरजोराने "साप, साप" असे ओरडायला लागला.

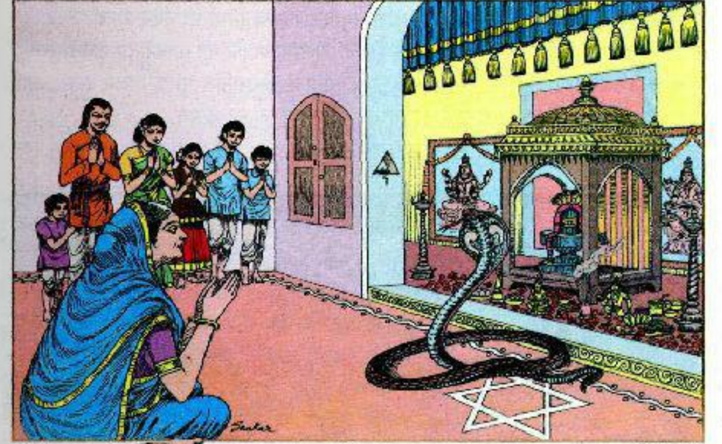
धर्मांगदच्या मनांत आले कीं या मुलाला चावले कीं विश्वनाथला पुत्रशोक होईल. पण या निष्पाप बालकाला चावणे हेच पाप आहे. तिथून तो वेगाने सरपटत निघाला आणि देवघरांत गेला.

तितक्यांत घरातले सारेजण त्या बालका-जवळ जमले. त्याने सांगितल्यावरुन सगळेजण देवघराकडे गेले. तिथे पहातात तो काय, धर्मांगद साप आपला फणा उभारुन डोलत होता.

"नागदेवता आहे. डोळे मिटून त्याला नमस्कार करा. तो कुणालाही त्रास देणार नाही. आजपासून आपल्या साऱ्या अडचणी दूर होतील. कांही दुष्ट व्यक्तींच्यामुळें तुमचा मित्र धर्मांगद याच्यावर जी आपत्ती आली होती, तीदेखील वितळून जायला हवी. त्यासाठी नागदेवता आमची ही प्रार्थना अवश्य ऐकेल."

विश्वनाथच्या आईने सांगितलं. तिथे जमलेल्या सर्वजणांनी डोळे बंद करुन तसं केलं. हे बोलणं ऐकून धर्मांगद चक्रावला. त्याने खूप प्रयत्न केला, पण त्याच्या मनांत प्रतिशोधाची भावना उत्पन्न झाली नाही.

"छे छे, या विषाचा मला कांहीच फायदा झाला नाही, होणारही नाही. ते व्यर्थ आहे." असा विचार करुन त्याने देवघरांतल्या चौरंगाचा जोराने चावा घेतला. त्याच्या मस्तकांतले विष दांतातून बाहेर पडले. सापाचे रूप बदलले आणि क्षणांतच तो पुन्हां मानवरुपांतला धर्मांगद बनला. तिथे असलेल्या सगळ्या लोकांचे डोळे बंद होते. त्यामुळे हा चमत्कार कुणालाच दिसला नाही. त्यांनी डोळे उघडण्यापूर्वीं धर्मांगद त्यांच्यासमोर उभा होता.

विश्वनाथच्या आईने जेव्हां प्रार्थना संपवून डोळे उघडले, तेव्हां तिला देवघरांत नागदेवता दिसला नाही. तिच्या मनांत भक्तीभाव जागा झाला आणि ती श्रद्धायुक्त अंतःकरणाने पुन्हां स्तोत्रपठण करुं लागली.

विश्वनाथने थोड्या वेळानंतर डोळे उघडले, आणि शेजारी उभ्या असलेल्या धर्मांगदला पाहून तो चकित झाला.

शरमून जाऊन त्याने मान खाली केली. तेव्हां धर्मांगदने त्याला म्हटले, ''अरे मित्रा, तुझ्या अडचणीमुळे तू जे केलेस, त्यामुळें माझे शेत मी गमावले खरे, पण तेवढ्या कारणासाठी मी तुझी मैत्री गमावणार नाही.''

हे ऐकून विश्वनाथ व त्याच्या घरांतल्या सर्वांनी धर्मांगदची प्रशंसा केली. हे समजल्यानंतर गांवकरीही कौतुकाची भाषा बोलायला लागले, आणि भूषणने खजील होऊन धर्मांगदचे शेत त्याला परत दिले.

ही कहाणी सांगून वेताळाने विचारले, ''राजन्, जेव्हां विश्वनाथने मदत करायचे नाकारले, तेव्हां धर्मांगद सूड घेण्यासाठी तयार झाला होता. पण देवघरांत मात्र सांपाच्या रुपांत त्याने जे केले, त्या दोन्हींचा मेळ बसत नाही. माझ्या शंकेचे उत्तर माहीत असूनही जर तू गप्प राहिलास तर तुझ्या मस्तकाचे तुकडे-तुकडे होतील.''

विक्रम म्हणाला, ''मानवाप्रमाणें पशुपक्षांचाही एक स्वभावधर्म असतो. सुदैवाने धर्मांगदला एक साप भेटला आणि त्याने सर्पविषाचा प्रयोग फक्त आत्मसंरक्षणासाठीच करायचा असतो, हे त्याला सांगितले. धर्मांगदला अडचण आली त्याचवेळेला विश्वनाथला कौटुंबिक अडचण होतीच. धर्मांगदला त्याची परिस्थिती समजली आणि त्याला विश्वनाथच्या आईचा चांगुलपणाही कळला. आपली चूक समजल्यामुळे धर्मांगदच्या विचारांत बदल झाला.''

राजाचा मौनभंग करण्यांत सफल झाल्यामुळे वेताळ शवासहित पुन्हां गायब झाला आणि झाडावर जाऊन बसला.

(सरल तेजा यांच्या रचनेवरुन)

पेटलेले अरण्य

ज्या अरण्यांत पळसाची अनेक झाडें असतात ते अरण्य उन्हाळ्यांतल्या कांही महिन्यांत पेटलेलं आहे कीं काय, असं वाटतं. कारण आहे पळसाची लालशेंदरी रंगाची फुलें. रामायणांत आपण वाचतो कीं विंध्यपर्वतराजींतून राम जेव्हां अरण्यांत चालत होता, तेव्हां त्याला पुढे आग लागली असावी असे वाटले. तो त्या जागीं पोंचला तेव्हां तिथें त्याला ही फुले दिसली व ते मोहक दृश्य पाहून श्रीराम प्रसन्न झाला. पळसाच्या फुलांना म्हणून अग्निफुलें असंही म्हणतात. मार्च महिन्याच्या अखेरीस ही फुलें फुलायला लागतात आणि धगधगणाऱ्या शेंदरी रंगामुळे वातावरणाला एक उज्वल रंग चढतो. या झाडाचा उल्लेख वेदांतदेखील आढळतो.

सर्वात मोठे निवासस्थान

जोधागड, म्हणजे आत्ताचे जोधपूर ही मेवाडच्या राज्याची राजधानी होती. १८५९ मधें राव जोधा यांनी ही स्थापन केली. त्यावेळेला सगळ्या इमारतींना निळा रंग दिला गेला होता. त्यामुळें इमारतींमधें आंतून गारवा राहात होता. साहजिकच या नगरीला नील नगरी म्हणत असत. जोधपूरमधे असलेले अनेक जुने राजवाडे व किल्ले यांनी या शहराचे ऐतिहासिक महत्व व संस्कृती जतन केलेली आहे.

त्यापैकीं उमेद भवन हा राजवाडा विशेष प्रसिद्ध आहे. हे जगांतील सर्वात मोठे खाजगी निवासस्थान आहे. सव्वीस एकरांत पसरलेल्या या राजवाड्यांत पंधरा उद्याने असून एकूण ३४७ शाही दालने आहेत.

भारतीय दंतकथा - २५

उत्तम राजपरंपरा

सुवर्णपुरचा राजा सुबलदेव हा शूर व महत्वाकांक्षी होता. त्यांच्या शेजारच्या व्रतशिला राज्याशी त्यांचे अनेक पिढ्यांचे हाडवैर होते. व्रतशिलाचा सध्याचा राजा चांगला होता, तरीदेखील सुबलदेवाला त्याच्याविषयी खात्री नव्हती. सुबलदेवाचे सैन्य उत्तम होते म्हणून त्याने व्रतशिलावर आक्रमण करुन या शत्रूचा कायमचा कांटा काढायचा असे त्याने ठरवले.

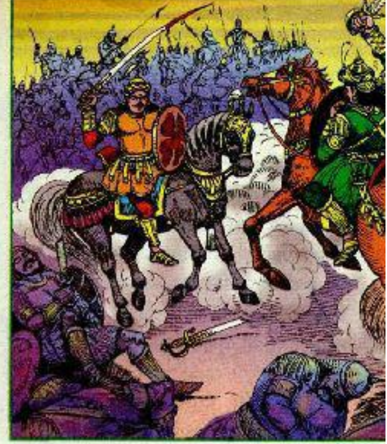
ही त्याची कल्पना त्याच्या पत्नीला आवडली नाही. ''महाराज, सध्यां दोन्ही देशांत शांतता असताना ही लढाई कशासाठी करायची? व्रतशिलाचे महाराज आजारी आहेत असे ऐकले आहे. आपले गुप्तहेर सांगत होते कीं ते कांही आपल्याला वरचढ होऊं शकणार नाहीत. जिथें मैत्रीची शक्यता आहे तिथे शत्रुत्व कशाला निर्माण करायचे आपण?'' तिने विचारपूर्वक सांगितले.

मंत्र्यांनीही राणीच्या मताला दुजोरा दिला व म्हटलं, ''महाराज, व्रतशिलाच्या भूतपूर्व राजांनी आपल्याशी विश्वासघात केलेला आहे हे खरं आहे. पण सध्याचे राजे सुशील व शांतताप्रिय आहेत. आपण युद्ध केलेच तर त्याचा शेवट कसा होईल ते सांगता येत नाही. व्रतशिलाचे राजे आजारी आहेत, पण प्रजेचे त्यांच्यावर प्रेम आहे. शिवाय त्यांचा मुलगा, तरुण राजपुत्र, फारच लोकप्रिय आहे. आपण जरी त्यांच्या सेनेचा पराभव केला, तरी व्रतशिलाची प्रजा पुन्हां बंड करुं शकेल आणि आपल्या राज्याची शांती जाईल.''

''या राजानंतर तरुण राजपुत्र जेव्हां गादीवर येईल तेव्हां तो आपल्याला तापदायक ठरला तर? त्यापेक्षां आपली बाजू सध्यां प्रबळ आहे, तोवर आपण त्यांच्यावर हल्ला करुन ते राज्य आपल्या राज्याला जोडून टाकूं. प्रजेने बंड केलेच तर त्याचा बीमोड करायचा, एवढंच!'' सुबलदेवाने निर्णय ठरवला.

त्याच्या सैन्याने व्रतशिला राज्यावर आक्रमण केले. पण व्रतशिलाचा राजा आजारी असूनही रणांगणावर आला आणि त्याने सेनेचे नेतृत्व केले. त्यानेही सुबलदेवाच्या सैन्यावर चढाई केली, त्या चकमकींत सुबलदेव जखमी झाला. पण अखेरीस सुबलदेवाने लढाई जिंकली आणि शत्रूराजा मारला गेला. व्रतशिला राज्य सुवर्णपूरला जोडले गेले. पण या विजयाने सुबलदेवाला फार काळ आनंद मिळाला नाही. लढाईत झालेली जखम भरली नाही, व जास्त खोल चरत गेली. वर्षभराच्या आजार-पणानंतर सुबलदेव मरण पावला.

त्याला फक्त एक मुलगी होती, पण राणीने चांगल्या कुळशीलाचा मुलगा शोधून त्याला दत्तक घ्यावे असे ठरवले. त्यासाठी मंत्री व कांही सरदार राज्यांत हिंडून सुयोग्य तरुणाचा शोध घेऊं लागले.

आठवडाभर हिंडून मंत्र्याने ठरवले कीं अरण्यांत एका श्रेष्ठ मुनीवर्यांच्या आश्रमांत जी मुलें अध्ययन करीत होती, त्या मुलांची दुरुन पाहाणी करायची. त्याप्रमाणे मंत्री व त्याचे सहकारी एके दिवशी सूर्यास्ताच्या आधी गुरुकुलाजवळच्या रानांत एका खडकावर विश्रांतिसाठी बसले. जवळच आश्रमांतले विद्यार्थी खेळांत गर्क होते. त्यांच्यापैकी एक मुलगा रुबाबदार व खानदानी वृत्तीचा दिसत होता. इतर मुले त्याच्याशी प्रेमाने व आदराने वागत होती हे उघड दिसत होते. ही मुले खेळत असताना कुठूनतरी एक दगड आला, आणि ह्या रुबाबदार मुलाच्या कपाळावर लागला. भळभळा रक्त वाहूं लागले. त्याचे कांही मित्र जवळच्या झाडींत औषधी वनस्पतींचा पाला शोधायला लागले; तर दोघेतिघेजण तो दगड कुठून आला असावा, त्याचा शोध घेऊं लागले. त्यांनी रानाच्या पलीकडून एका माणसाला ओढत ओढत आणले, आणि आपल्या नेत्यासमोर उभे केले.

''ह्याला शिक्षा झालीच पाहिजे.'' एक म्हणाला, ''नक्कीच. त्याच्या कपाळावर नेम धरुन आपणदेखील दोनचार दगड फेंकू या.'' दुसऱ्याने मत दिले. पण त्यांच्या नेत्याने मात्र त्या माणसाकडे शांतपणे बघितले व विचारले.

''तू तो दगड का मारलास?''

''मला खूप भूक लागली होती झाडाच्या वरच्या फांदीवर एक पिकलेला पेरु मला दिसला. तो पाडण्यासाठी मी दगड मारला.'' त्या माणसाने अपराधी भावनेने सांगितले.

“तुला पेरु मिळाला कां?” त्या नेत्याने विचारले.

“हो तर, मिळाला कीं! पण माफ करा, मी तो खाल्ला.” तो इसम म्हणाला.

“आता तुझी भूक भागली असेल ना?” त्या मुलाने पुन्हां विचारले.

तो माणूस उत्तरादाखल चांचरत म्हणाला, “हे अरण्य पार करुन मी पलीकडच्या गांवापर्यंत निदान आता चालत जाऊं शकेन. तिथल्या देवळांत मला कांहीतरी अन्न मिळेल. जर तो पेरु मला मिळाला नसता, तर मी भुकेने कळवळून बेशुद्ध पडलो असतो.”

“चल आता. आमच्या आश्रमाच्या भोजन-शाळेंत आम्ही तुला भोजन देतो. आता लौकरच अंधार पडेल, आणि रात्रीं अरण्यांतून प्रवास करणे धोक्याचे आहे. सकाळीं उठून तू प्रवासाला निघूं शकशील.”

त्या मुलाने त्या इसमाचा हात धरुन त्याला आश्रमाकडे न्यायला सुरवात केली.

“हे रे काय, मित्रा? त्याने तुला दगड मारला, आणि तू त्याला मदत करतोस?” इतर मुलांपैकी कांहीजणांनी विचारले.

“अरे, माझ्या मित्रांनो, या माणसाने झाडाला दगड मारला होता, तेव्हां झाडाने काय केले? त्याला खायला फळ दिले ना? जर झाड ते करुं शकते, तर आपण तर माणसे आहोत; आपण त्याच्यापेक्षां जास्त चांगले कृत्य करायला हवे, नाही कां? मलाही झाडासारखाच दगड लागला होता. झाडाने त्याला पेरु दिला, तेव्हां मी भोजन द्यायला हवेच!” त्या मुलाने प्रेमळपणे म्हटले.

“हा तर राजघराण्याच्या परंपरेचा उत्कृष्ट नमुना आहे. अप्रतिम! कोण असावा हा असामान्य तरुण?” हा संवाद ऐकत असलेल्या मंत्र्याने आपल्या सहकाऱ्यांबरोबर कुजबुजत म्हटले.

स्तिमित झालेला मंत्री व त्यांचा परिवार त्या मुलांच्या पाठोपाठ आश्रमाकडे निघाला. आश्रमाच्या प्रमुख मुनींना त्यांनी स्वतःचा परिचय करुन दिला. तेव्हां तो तरुण मुलगा व्रतशिलाचा राजपुत्र असल्याचे त्यांना समजले.

सुवर्णपुरच्या राणीच्या सांगण्यावरुन मंत्र्याने व्रतशिलाच्या राणीची भेट घेतली. त्यानंतर त्या दोघींची भेट झाली.

सुवर्णपुरच्या राजकन्येचा विवाह व्रतशिलाच्या राजपुत्राशी झाला. दोन्ही राज्यांचा तो स्वामी झाला आणि खरोखरच, तो एक हुशार व दयाळू राज्यकर्ता झाला.

विचित्र योगायोग

अमेरिकेतल्या नेब्रास्का राज्यांत बियाट्रिस नांवाचे एक गांव आहे. चोपन्न वर्षांपूर्वीची ही गोष्ट आहे ह्या गांवात एक सुरेख, लहानसे चर्च होते. तिथें गांवातला गानवृंद नियमितपणे धार्मिक भजनांची तालीम करीत असे. सर्व गायक व वादक न चुकता वेळेवर तालमीसाठी येत; तसा त्यांचा रिवाज होता.

परंतु १ मार्च १९५० रोजी कांहीतरी अघटित घडले!

तिथला धर्मोपदेशक, वॉल्टर क्लेम्पेल हा नेहमीप्रमाणें दुपारी चर्चमधें गेला, आणि संध्याकाळच्या तालमीसाठी लागणारी सारी व्यवस्था त्याने करुन ठेवली. त्याने चर्चमधली शेकोटी भट्टी पेटवून ठेवली, कारण सर्व संगीतवृंद सं.७.१५ ला हजर असे आणि त्या दिवसांत गारठा व थंडी खूप असते. ते काम पूर्ण करुन संध्याकाळच्या जेवणासाठी तो घरी गेला.

जेवणानंतर सं.७.१० वाजले होते. आपली पत्नी व मुलगी यांच्याबरोबर तो चर्चला जायला निघणार होता, पण तसं झालं नाही. त्याच्या पत्नीचा झगा जरासा चुरगळलेला होता, आणि तसाच इस्त्री न करता तो झगा तिला घालायचा नव्हता. म्हणून त्यांना उशीर झाला आणि कांहीतरी निराळं घडलं, तेव्हां ते घरीच होते.

हार्वे आल् हा व्यवसायाने यांत्रिक. त्याची बायको बाहेरगांवी गेली होती म्हणून दोन्ही मुलांची व्यवस्था तोच बघत होता. पण त्या दिवशी मात्र संध्याकाळच्या वेळेला कुण्या मित्राबरोबर त्याचं संभाषण इतकं रंगलं कीं भानावर येऊन त्याने घड्याळांत पाहिलं तर सव्वासात वाजून गेले होते त्याला तालमीला जायला उशीर झालेला होता.

पियानो वाजवणारी मेरिलिन पॉल हिने वास्तविक

अर्धा तास अगोदर जाऊन थोडा वेळ रियाज करायचा असे ठरवले होते. पण तिचे संध्याकाळचे भोजन आटोपल्यानंतर ती जरा वेळ पहुडली आणि तिला गाढ झोंप लागली. सव्वासात वाजता तिची आई तिला उठवायला आली. पण पुन्हां तोंड धुवून तयार व्हायला बराच वेळ लागला असता. उशीर तर झालेलाच होता.

या गानवृंदाची दिग्दर्शिका मिसेस पॉल ही मेरिलिनची आई. मेरिलिन उठली नाही म्हणून आईलाही उशीर झाला हे साधे व सरळ कारण झाले! म्हणून या मायलेकी घरीच होत्या, आणि तेव्हांच तो निराळा प्रसंग घडला!

त्या संध्याकाळीं चांगलीच थंडी व गारठा होता. जॉईस ब्लॅक ही स्टेनोग्राफर त्या दिवशी जरा आळ सावली होती. तिच्या चिमुकल्या घरातले उबदार वातावरण सोडून तिला घराबाहेर जावेसे वाटतच नव्हते. पण जेव्हां ती अनिच्छेने जायला तयार झाली तेव्हां एक आकस्मिक गोष्ट घडलेली होती.

लॅडोना वॅंडग्रिफ्ट ही विद्यार्थिनी भूमितीचे एक अवघड प्रमेय सोडवण्यांत गर्क झाली होती. गानवृंदाची तालीम बरोबर सव्वासात वाजता सुरुं होते हे तिला माहीत होतं. ती नेहमी त्यावेळेपूर्वी चर्चमधे हजर असे. परंतु त्यादिवशी मात्र भूमितीच्या अभ्यासांत गढून गेल्यामुळें ती घरीच राहिली होती.

सॅंडी आणि रॉयाना एस्ट ह्या दोघी बहिणी अगदी वेळेवर तयार झाल्या होत्या. पण त्यांची गाडी सुरुंच होईना. म्हणून त्यांनी लॅडोनाला फोन करुन तिच्याकडे लिफ्ट मागितली. पण ती तिचे भूमितीचे अडलेले प्रमेय सोडवण्यांत गुंग होती. म्हणून त्या दोघी बहिणींना थांबावे लागले. जेव्हां त्या गांवात ती विचित्र गोष्ट घडली, त्या वेळेपर्यंत त्या तिची वाट बघत थांबलेल्या होत्या.

लुसिल जोन्स आणि डॉरोथी वुड या दोघी शाळकरी वयापासून मैत्रिणी आणि आता शेजारणी होत्या. गानवृंदाच्या तालमीला त्या दोघी नेहमी बरोबर जायच्या. पण त्या दिवशी मात्र लुसिल रेडियोवर एक छान मनोवेधक कार्यक्रम ऐकत होती. तो कार्यक्रम सात ते साडेसात वाजेपर्यंत होता. गायमाच्या तालमीला नियमित व शिस्तीची म्हणून तिची आजवर ख्याति होती, ती आज डागाळली, कारण तिला तो कार्यक्रम शेवटपर्यंत ऐकायचा होता.

म्हणून डॉरोथी तिच्या मैत्रिणीसाठी थांबून राहिली. आणि बियाट्रिस गांवात, ती आश्चर्यकारक घटना घडेपर्यंत डॉरोथी थांबलेली होती.

मिसेस लिओनर्ड शूस्टर आणि त्यांची छोटी मुलगी वेळेवर तालमीसाठी पोंचल्या असत्या. पण त्याच संध्याकाळीं त्यांच्या वृद्ध आईकडे त्यांना जावे लागले. त्यांच्या आईला एका महत्वाच्या सभेला जायचे होते, आणि त्यासाठी तिला मदत करण्यासाठी या दोघी आईकडे गेल्या होत्या. पण कांहीतरी भयानक घडेपर्यंत त्या दोघी कांही चर्चपर्यंत पोंचलेल्या नव्हत्या.

हर्बर्ट कीफ हा कामगार या तालमीसाठी नेहमी सव्वासात वाजण्यापूर्वी बराच आधी येत असे. पण त्या दिवशी मात्र तो एक अर्धवट लिहिलेले पत्र पूर्ण करायला बसला. ती विचित्र गोष्ट होईपर्यंत त्याचे पत्रलेखन चालूंच होते.

मार्च महिन्याच्या त्या पहिल्या दिवशी, ज्या चर्चमधे हा गानवृंद आपली गायनाची तालीम संध्याकाळी सव्वासात वाजता नेहमीप्रमाणे सुरुं करणार होता, त्या चर्चमधें संध्याकाळीं सात वाजून पंचवीस मिनिटांनी एक प्रचंड मोठा स्फोट झाला. चिमुकल्या बियाट्रिस गांवातल्या सर्वांना तो ऐकूं आला. संध्या काळच्या तांबूस आकाशांत आगीचे लोळ लांबवर दिसत होते. भिंती ढासळल्या आणि चर्चचे जड, लांकडी छप्पर जोराने जमिनीवर कोसळले.

सुदैवाने, चर्च रिकामे होते. गानवृंदाचे सर्वच सभासद, जे नेहमी वेळेवर येत असत, ते सगळे कांही ना कांही कारणांमुळे वेळेवर आले नाहीत. साध्या कारणामुळे प्रत्येकाला निघायला उशीर झाला. रेडियोचा कार्यक्रम, चुरगळलेला झगा, अपूर्ण पत्र, भूमितीचे प्रमेय, सहज लागलेली झोंप, सुरुं न होणारी मोटारगाडी, यासारखी साधीसुधी कारणे! हे कसं शक्य होतं? कीं हा निव्वळ योगायोग होता? ही सगळी कारणे सहज होती कां? कीं कुणी अज्ञात शक्ती त्यांच्या पाठीशी होती? हे एक गूढच आहे.

पण चर्चमधें स्फोट कसा झाला? नंतर कुणीतरी खुलासा केला कीं नैसर्गिक वायूची गळती चर्चमधे गळक्या पाईपमधून झाली असावी, आणि तिथें उबेसाठी पेटवून ठेवलेल्या लांकडांच्या शेकभट्टीमुळें आग भडकली असावी.

त्या गानवृंदाचे सभासद जेव्हां या प्रसंगाविषयी नंतर विचारमंथन करुं लागले तेव्हां त्या सर्वांच्या मनांत परमेश्वराबद्दल कृतज्ञतेची भावना दाटलेली होती. कारण त्याच्याच चमत्कारामुळे त्या सर्वांचे प्राण वांचले, असा त्यांचा गाढ विश्वास होता !

तुम्हाला काय वाटतं?

नागालँडची लोककथा

नागलोक खजुरीची झाडें कां तोडत नाहीत?

नागप्रदेशातला कुणीही कधी खजुरीचे झाड तोडत नाही. फार फार पूर्वी दिलेले वचन तो आजही श्रद्धेने पाळतो आहे. कारण त्याचं असं झालं होतं!

एकदा एका नाग तरुणाला त्याच्या खेड्यांतून पर्वतराजीपलीकडे असलेल्या प्रदेशांत जायचं होता. त्याचा रस्ता दाट अरण्यांतून जात होता. आता तो तरुण इतर नागांप्रमाणेच शूर व धाडसी होता. पण अरण्यांत रात्रीं अनेक प्राणी, राक्षस, भुते हिंडत असतातच कीं! हे राक्षस नेहमी पाठीमागून हल्ला करतात, कारण त्यांना धारदार शस्त्रांची, भीती वाटते, हे त्या तरुणाला माहीत होतं. पण त्याला हेही ठाऊक होतं कीं त्यांना दयामाया कांहीही नसते, आणि जर त्यांनी त्याला पकडलं तर मात्र त्यांनी त्याला नक्कीच खाऊन टाकलं असतं.

एका छोट्या राक्षसाने आपल्या कांटेरी पंजांनी आणि लालभडक डोळ्यांनी त्या नागाला घाबरवून मारण्याचा प्रयत्न केला, पण तो नागयुवक चलाख होता. क्षणार्धांत तो पाठीमागे वळला, आणि त्याने आपल्या धारदार बिचव्याने त्या राक्षसाच्या चिंध्या केल्या.

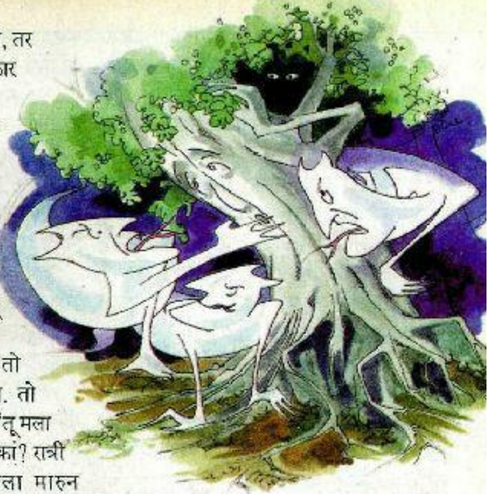
पण आता तर अंधार पडूं लागला होता. मार्गात येणाऱ्या सर्व भुताखेतांशी सामना करता येईल असे या तरुणाला वाटेना. म्हणून रात्रीपुरता कुठेतरी आसरा घ्यावा असे त्याने ठरवले.

तो टेंभुरणीच्या झाडाकडे गेला. त्याचे लाकूड उत्तम असते. फुलांनी बहरलेला तो सुंदर वृक्ष त्याला छान निवारा देईल असे त्या तरुणाला वाटले.

"मला रात्रभर तुझ्या फांद्यांमधे लपायला जागा देशील कां?" त्या तरुणाने विनंती केली.

"जर मला लौकर जागा मिळाली नाही, तर ती काळुंद्री मंडळी येतील नि मला ठार मारतील."

"नाही" तो डोंगरी वृक्ष आपली पाने फुले हालवीत म्हणाला. "मला तसं करता येणार नाही. ती वाईट भुते माझी फुलें कुस्करतील आणि ही पाने तोडून टाकतील तुला शोधताना; मग माझी काय अवस्था होईल रे? नकोच; त्यापेक्षां तू दुसरीकडे जागा शोध जा."

आता अंधार होत होता आणि तो तरुण अगदी हवालदिल झाला होता. तो सूचिपर्णी पानांच्या झाडाकडे गेला. "तू मला कृपा करुन तुझ्या फांद्यात लपवशील कां? रात्री राक्षस नि भुते येतील आणि मला मारुन टाकतील." त्याने विनवले.

"मी जरुर तुला मदत केली असती, पण मला माफ कर. आम्ही सूचिपर्णी पानांची झाडें लोकांना आसरा देत नसतो. तुला दुसरीकडे जागा शोधली पाहिजे." झाडाने त्याची धारदार पाने हालवीत म्हटले.

जवळच एक मोठे खजुरीचे झाड होते. या तरुणाची दीनवाणी अवस्था ते मोठ्या कुतुहलाने पाहात होते.

त्या झाडाला त्याची दया आली. ते प्रेमळपणे म्हणाले, "अरे, तू माझ्याकडे ये ना. माझ्या फांद्या जाड आहेत, आणि पसरलेल्या आहेत. अंधारातल्या त्या काळ्या भुतांपासून तुझे संरक्षण होईल. ती भुते तुला शोधायला येतीलच. कारण त्यांच्यापैकी एकाला तू ठार मारले आहेस. ती आली कीं तू स्तब्ध राहा. श्वास धरुन ठेव. अगदी स्वस्थ बैस आणि बाकीचं माझ्यावर सोड."

हे ऐकून तो तरुण त्या जाड फांद्यांच्यामधे हळूच वर चढला आणि छानपैकी लपून बसला. आता तर अरण्यामधे खूपच दाट अंधार होता. फक्त, रातकिडे किर्रर्र आवाज करत होते ते ऐकूं येत होतं. थोड्याच वेळानंतर ती छोटी छोटी भुते आली. त्यांच्या भावाला ज्या कुणी मारलंय त्याच्या शोधांत ती होती.

"कुठे आहे तो?" प्रत्येक झाडापाशी जाऊन त्यांनी गरजतच विचारले.

"आमच्या भावाला मारण्याचे धाडस करणारा कोण माणूस आहे हा? आम्हाला सांगा तो कुठे आहे ते, म्हणजे आम्ही त्याला मारुन टाकूं." एक म्हणाला.

त्यावर दुसऱ्याने सांगितलं, "अरे, आपण

त्याला सहज शोधून काढूं. या अरण्यांत तो जाईल कुठे नि लपेल कुठे? मिळाला कीं त्याचे तुकडेतुकडे करुन टाकू. त्याचा एखादा दांत किंवा केंसदेखील शाबूत राहाणार नाही!"

आणि त्यांनी रागावून, किंचाळत, संतापाने वेड्यावांकड्या उड्या मारीत, आपल्या भावाचा मारेकरी शोधायला सुरवात केली. त्यांनी इतका आवाज केला कीं रातकिडे किंवा वाहाणाऱ्या वाऱ्याचा आवाजदेखील ऐकूं येईनासा झाला.

"कुठे आहे तो माणूस?" ती भुते पुन्हां किंचाळली. "आम्हाला खरोखरच माहीत नाही." झाडांनी उत्तर दिले. शेवटी ती दुष्ट भुतें त्या खजुराच्या झाडाजवळ आली. हा नागतरुण तिथेंच तर लपला होता.

"तो माणूस कुठे आहे हे तुला माहीत आहे कां?" त्यांनी विचारलं.

खजुराच्या झाडावर तर खूप फळें लगडलेली होती. आणि त्या भारामुळे झाड वाकले आहे असे वाटावे, म्हणून झाड जरा जास्तच वाकून म्हणाले, "मला खरंच माहीत नाही तो कुठे गेला ते. पण तो इथे मात्र नाही. तुम्ही त्याला अरण्याच्या दुसऱ्या भागांत शोधायला गेलात तर सांपडेल."

रागाने दांतओठ खात आणि मोठमोठ्याने भेसूरपणे किंचाळत ती सारी दुष्ट भुते तिथून निघून गेली. कारण त्यांना दुसरे कांहीही करणे शक्य नव्हते. त्यांचे ओरडणे व किंचाळणे ते सगळेजण दूर जाईपर्यंत ऐकूं येत होते. नंतर मात्र शांतता पसरली.

पुन्हां रातकिडे किर्रर्र करायला लागले. जेव्हां सगळीकडे शांतता होती व उजाडले, तेव्हां तो तरुण फांद्यांमधून खाली उतरला. त्याने खजुरीच्या झाडाला प्रेमाने मिठी मारली.

"तू माझ्यासाठी जे केलंस ते मी कधीही विसरणार नाही." त्याने शब्द दिला.

तो जेव्हां काम संपवून आपल्या खेड्यांत परत घरी गेला, तेव्हां त्याने काय झालं ते सविस्तर साऱ्या गांवकऱ्यांना सांगितलं. खजुराचे झाड किती दयाळू आहे ते ही त्याने आवर्जून सांगितलं.

त्या रात्रीं गांवकऱ्यांनी तो तरुण सुखरूप परत आल्याबद्दल मोठी जेवणावळ केली आणि संबंध खेड्याने त्या तरुणाने खजुराच्या झाडाला दिलेले वचन पाळायचे ठरवले.

आणि म्हणूनच, आजदेखील नागप्रदेशांतला रहिवासी खजुराचे झाड कधीही तोडत नाही. मग ते अगदी त्याच्या शेतांत असो किंवा जमिनीवर असो, ते झाड सुखरूप असते.

खास बातम्या

गांधीजीवर चोवीस तास लिहिलेला निबन्ध

आजवर राष्ट्रपित्यासंबंधी खूच कांही लिहिलेले आहे. गांधीजींनी स्वतः भरपूर लिखाण केलेले आहे, फक्त त्यांच्या 'हरिजन' या पत्रांतूनच नव्हे, तर इतरत्रदेखील! चेन्नईंत अकरावींत शिकणाऱ्या कुमारी नंदिनीला हे सर्व लिखाण उपयोगी पडले. तिने महात्माजींवर सतत चोवीस तास निबंध लिहिण्याचे ठरवले.

त्यासाठी तिने गांधीमंडपम या ठिकाणाची निवड केली. या विक्रमी प्रयोगासाठी हे अत्यंत योग्य स्थळ व वातावरण होते. फेब्रुवारींत तिने एक दिवस सकाळीं दहा वाजता लिहायला सुरवात केली आणि तिचा हा लेखनयज्ञ दुसऱ्या दिवशी सकाळीं दहा वाजता संपवला. तिने कोणतेही छापील पुस्तक वा इतर साहित्य बरोबर आधाराला घेतले नव्हते. तिने सर्व लेखन आपल्या स्मरणशक्तीनुसार केले. हा विक्रम करण्यासाठी तिने गांधींबद्दलची किती माहिती वाचली असेल ही कल्पनाच थक्क करणारी आहे.

अखंड जादू

तमिळनाडमधल्या त्रिचनापल्ली इथे अे. अलेक्झांडर या जादुगाराने चोवीस तास चालणारा अति महान जादूचा प्रयोग करण्यांत यश मिळवले. गिनेस बुकांत नोंद मिळावी म्हणून त्याची ही जागतिक विक्रमाची धडपड होती. गिनेसच्या प्रकाशकांनी भारतीय हौशी जादुगारांच्या संस्थेला, व आंतरराष्ट्रीय जादुगार बंधुभाव या संस्थेच्या अधिकाऱ्यांना हा अद्भुत प्रयोग पाहून खात्री करण्यास सांगितले होते. या प्रयोगाला अनेक सरकारी वरिष्ठ अधिकारी आणि प्रसारणमाध्यमांचे प्रतिनिधी उपस्थित होते.

जीवनाचा अर्थ

लक्ष्मणचे आईवडील तो लहान असतानाच वारले. म्हणून त्यांच्या संपत्तीचा तो एकटाच वारस ठरला.

लक्ष्मणच्या आईवडिलांनी त्याचे पालनपोषण मोठ्या लाडाकोडांत केले होते. त्याला कुठलाही त्रास होऊं नये म्हणून ते खूप काळजी घेत असत. साहजिकच अडचण काय असते, आणि पैसे मिळवायला किती कष्ट झेलावे लागतात, हे त्याला मुळीच ठाऊक नव्हतं.

लक्ष्मण सुस्वभावी होता आणि दिलदारही होता. त्याचं मन इतकं सरळ होतं कीं कुणी त्याला टोमणे मारुन किंवा टोंचून जरी बोलले, तरी तो मनाला फार लावून घेत असे. आई-वडिलांच्यावर त्याचे खूप प्रेम होते म्हणून त्यांचा मृत्यू सहन करणे त्याला फारच कठीण गेले.

हळूंहळूं त्याची झोंप व जेवण कमी झाले आणि त्याच्या मनांत दुसरा विचार येत नसे. मनांतल्या मनांत कुढत तो जगत होता. त्याच्या नातेवाईकांनी व मित्रांनी त्याची समजूत घालण्याचा खूप प्रयत्न केला, पण त्याचा कांही उपयोग झाला नाही. इतर मंडळी त्याला सांगत होती की मृत व्यक्तींच्या आठवणींत रमणे यांत फारसा अर्थ नसतो. जर त्यांच्या आत्म्याला खरोखरीच शांती लाभावी अशी इच्छा असेल तर आयुष्यांत पुढे जायला हवं, आणि सांसारिक आयुष्य जगायला हवं!

पण लक्ष्मणने कुण्णाचं ऐकलं नाही. त्या वेळी कांही स्वार्थी, मतलबी तरुण त्याच्या भोवती गोळा होऊं लागले, बिचारा भोळा लक्ष्मण त्यांच्या जाळ्यांत अडकला. आपल्या गरजा, चैनीसाठी त्याच्याकडून मोठमोठ्या रकमा ते घेऊं लागले व खर्चायला लागले.

त्यावेळीं, रामदास नांवाचा एक इसम लक्ष्मणच्या घरी आला. लक्ष्मणने त्याला नखशिखान्त न्याहाळले, "कोण तुम्ही? काय काम आहे?"

प्रमिला दीक्षित

रामदासने हंसत या प्रश्नाला उत्तर दिले, "मी तुझा दूरचा नातेवाईक आहे. नात्याने तुझा काका आहे. तुझी चौकशी करायला व हालहवाल विचारायला मी इथें आलो आहे." हे ऐकून लक्ष्मण गहिवरला आणि आपल्या आईवडिलांच्याबद्दल सांगायला लागला.

"शांत हो लक्ष्मण. तुझे दुःख नाहीसे करण्याचा एक मार्ग मी तुला सांगेन. तू माझं ऐकशील कां?" रामदासने विचारलं.

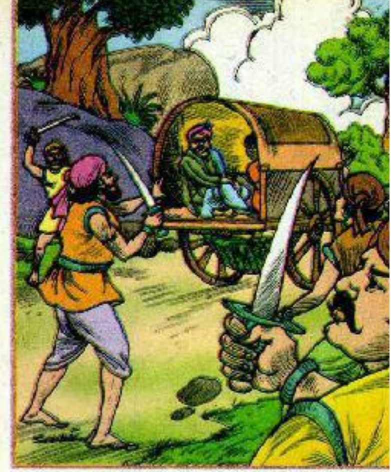
"सांगा" लक्ष्मणने अश्रू आवरत म्हटलं.

"इथेच राहाशील तर जुन्या आठवणी तुझी पाठ सोडणार नाहीत. तू माझ्याबरोबर माझ्या गांवी चल. तिथें एक मोठे घर विकायला काढलेले आहे. तिथें तू आरामांत राहा. इथल्या झेंगटांपासून अगदी लांब!" रामदासने म्हटलं.

दुसऱ्याच दिवशी दोघेही रामनगरला जायला निघाले. लक्ष्मणने त्या घराच्या खरेदीसाठी म्हणून मोठी रक्कम बरोबर घेतली होती.

जेव्हां ते रामनगरपासून कोसभर अंतरावर होते, तेव्हां अचानक चौघे दरोडेखोर आले आणि सुरा दाखवून त्यांनी या दोघांना घाबरवले. लक्ष्मणची पैशाची थैली त्यांनी हिसकावून घेतली आणि ते पसार झाले.

लक्ष्मणला आता दुःख अनावर झालं. "काका, हे काय हो झालं?" असं म्हणून त्याने तिथेच बसकण मारली. रामदासने त्याला उठवलं आणि त्याला धीर देत तो म्हणाला, "काळजी करूं नकोस. या दरोडेखोरांना करुं पकडता येईल याचा विचार आपण करूंच!" नंतर ते दोघे लक्ष्मणच्या गांवी परत जायला निघाले.

आता त्याचे रहाते घर ही एकमेव संपत्ती त्याच्या नांवावर उरली होती. ते घर विकायचा कांही त्याचा विचार नव्हता. घर विकलं तर राहायचं कुठे ही पंचाईत पडली असती. एकुलता एक निवारा होता, तो ही नाहीसा झाला असता. आता त्याच्यापुढे एकच काम होतं - जीवन जगण्यासाठी त्याला आता पैसे मिळवायला हवेच होते.

रामदासने त्याला धीर देत सांगितले, "लक्ष्मण, मी माझ्या गांवी जातो आणि थोडी रक्कम घेऊन येतो. त्यांतून तुझ्यासाठी शेतीला योग्य अशी जमीन खरेदी करीन. तू शेतीकाम करत तुझं आयुष्य आनंदाने घालवूं शकशील. कांही दिवस मी इथें तुझ्याजवळ राहीन आणि तुला मदत करीन."

पैशाची सोय करुन रामदासने आपला शब्द पाळला. ग्रामाधिकारीची मदत घेऊन गांवाबाहेर एक शेत खरेदी केले.

लक्ष्मणबरोबर रामदासने-देखील शेतांत पीक यावे म्हणून भरपूर मेहनत केली. स्वयंपाक करण्यांत व इतर शेतीच्या कामांत दोघेही एकामेकाला मदत करीत होते.

एक दिवस संध्याकाळच्या वेळेला दोघेही स्वयंपाकघरांत गुंतले होते. त्यावेळीं ग्रामाधिकाऱ्याची अठरा वर्षांची मुलगी गौरी तिथें आली आणि त्यांना बघून आश्चर्यचकित झाली.

ती चटकन म्हणाली, "बाप रे! हे काय? तुम्ही पुरुष मंडळी रोज स्वयंपाक करता कीं काय? कुणीतरी तसं सांगितलं म्हणून माझ्या बाबांनी मला इथे पाठवलंय. उद्यां मी आमच्या आचाऱ्याच्या बहिणीला तुमच्या घरी पाठवते म्हणजे ती स्वयंपाक करत जाईल." असं सांगून घरांत भिरीभिरी हिंडून, सारं घर पाहून ती निघून गेली.

वर्षभरांतच चांगलं पीक आलं. रामदास व लक्ष्मणने धान्याची पोती घरी आणली. लक्ष्मण अगदी खुर्षीत होता.

ते पाहून रामदासने त्याच्या पाठीवर शाबासकीची थाप मारली, व तो म्हणाला, "लक्ष्मण, तुझ्यांत हे जे परिवर्तन झालेले आहे, ते तुझ्या लक्षांत आलं असेलच. या सहा महिन्यांत तुला तुझ्या आईवडिलांची फारशी आठवण आली नाही, त्यांची आठवण काढत तू उदास झाला नाहीस. कारण, जे धन लुटलं गेलं त्याची आणि तुझ्या भविष्याचीच तुला सारखी काळजी वाटत होती."

लक्ष्मण आश्चर्याने बघत राहिला नंतर म्हणाला, "हो, हे खरं आहे काका!"

रामदासने म्हटलं, "यालाच जीवन म्हणतात. माणसाची सर्वांत मोठी गरज म्हणजे भूक भागवणे! जेव्हां त्याचं पोट भरलेलं असतं, सर्व प्रकारच्या सुविधा त्याला मिळालेल्या असतात, तेव्हां फालतू विचारांत मन रमतं, आणि निष्कारण वेळही वाया जातो. म्हणून माणसांनी नेहमी कोणत्यातरी कामांत गुंतलं पाहिजे. पैसे असले तरी जास्त कमाई करण्याचा प्रयत्न केला पाहिजे. आपली परिस्थिती सुधारली पाहिजे व इतरांनादेखील मदत केली पाहिजे. म्हणजे त्या व्यक्तीला उगीचच दुःख उगाळत बसण्याची संवय होणार नाही."

"हो काका, तुम्ही अगदी बरोबर सांगितलंत!" असं म्हणून लक्ष्मणने त्यांना मनःपूर्वक वांकून नमस्कार केला.

रामदासने लक्ष्मणला सांगितलं, "ग्रामाधिकाऱ्याला तुझ्या वडिलांबद्दल फार आदर व प्रेम वाटत होतं. जसा मी तुझा दूरचा नातेवाईक आहे, तसेच तेही माझे दूरचे नातलग लागतात. ग्रामाधिकारी गंगारामने पाहिलं कीं तुझ्या आईवडिलांच्या मृत्यूमुळें तू दुःखांत बुडाला होतास. त्यांतून तू बाहेर येत नव्हतास, आणि कांही स्वार्थी आपमतलबी लोकांच्या जाळ्यांत तू अडकला होतास. ग्रामाधिकाऱ्याने मला निरोप पाठवला आणि तुझी अवस्था कळवलीन. तुझे मन ताळ्यावर यावे म्हणून त्यांनीच मला इकडे पाठवले. ज्या चोरांनी तुझी पैशाची थैली चोरली, ते खरेखुरे चोर नव्हतेच. ते ग्रामाधिकाऱ्यांनी पाठवलेले लोक होते. तुझी रक्कम त्यांच्याकडे सुरक्षित आहे. तू गंगारामची मुलगी गौरी हिला पाहिलं आहेस ना? तिने तिच्या आचाऱ्याची बहीण स्वयंपाक करायला तर पाठवलीच, पण तिच्या स्वयंपाकाची चव पाहायला, तू घरांत नसतोस तेव्हां अधूनमधून ती येऊन जाते. आणि स्वयंपाक चांगला झालाय कीं नाही त्यावर लक्ष ठेवते. तुला कांही त्रास होऊं नये असं तिला व तिच्या वडिलांना वाटतं. तुला कशी काय वाटते ही गौरी?" रामदासने त्याला विचारलं.

"चांगली आहे, देखणी आहे, तरतरीत आहे, आणि छान, मनमिळाऊ आहे." लक्ष्मणने संकोचाने जरा चांचरत सांगितलं.

रामदास त्यावर मोठ्याने हंसून म्हणाला, "गंगारामला त्याच्या मुलीबाबतीत तुझं मत हवंच होतं. आता गौरी तुला आवडलेली दिसतेय. गौरीलाही तू आवडला आहेस. तुझी संमती असेल तर गंगारामला मी ही चांगली बातमी सांगतो." लक्ष्मणला मनांतून खूपच आनंद झाला होती. जीवनांत आता खरोखर नवा आनंद व खुषी शोधून काढण्याचे दिवस आलेले आहेत, जुन्या दुःखी आठवणी कुरवाळत बसण्याची संवय आता गेली आहे, हे त्याला जाणवले.

कांही दिवसानंतर लक्ष्मण व गौरी यांचा विवाह मोठ्या थाटांत साजरा झाला. आपले काम पूर्ण झाल्यानंतर रामदास गांवी परत गेला.

पिल्लूशेटचा शिष्य

ब्रह्मदत्त काशी राज्याच्या गादीवर असतां बोधिसत्वांनी एका वाण्याच्या घरात अवतार घेतला. 'पिलूशेट' या नांवानेच लोक त्यांना ओळखत. ते कुशाग्र बुद्धीचे होते व त्यांना शुभाशुभशकुनांचे शास्त्र चांगले अवगत होते.

एकदा पिलूशेट राजसभेत जात असतां त्यांची नजर एका मेलेल्या उंदरावर पडली, व ते म्हणाले - "कोणी हुशार मुलगा असेल, तर तो या मेलेल्या उंदरापासून व्यापाराला सुरवात करील, व शेवटी लग्नसुद्धा करील."

ते वाक्य एका तरुणाच्या कानावर पडले. तो उच्च कुळांतच जन्मला होता, परंतु फार गरीब होता. पिलूशेट म्हणाले ते सत्य होणारच, असा पूर्ण विश्वास वाटून त्याने तो मेलेला उंदीर नेऊन मांजराला आहार म्हणून एका पैशाला विकला.

त्याने त्या पैशाचा गूळ विकत घेतला आणि बरोबर एक मडके भरुन पाणी घेऊन रानांतल्या वाटेवर जाऊन बसला. रानांतून फुलें वेचून त्यांच्या माळा करुन विकणारे पुष्कळ माळी त्या वाटेने आले. त्यांना त्याने थोडा गूळ खायला देऊन प्यायला पाणी दिले. प्रत्येकाकडून त्याबद्दल ओंजळ भरून फुले मागून घेतली. नंतर ती फुलें विकून त्याने थोडे पैसे मिळविले.

दुसऱ्या दिवशी थोडा जास्त गूळ विकत घेतला व मडके भरून पाणी नेऊन पुन्हां त्याच जागी जाऊन बसला. त्या दिवशी त्याला माळ्यांनी फुलझाडेसुद्धा दिली. अशा तऱ्हेने त्याने थोड्याच दिवसात कांही रौप्य नाणी संपादन केली.

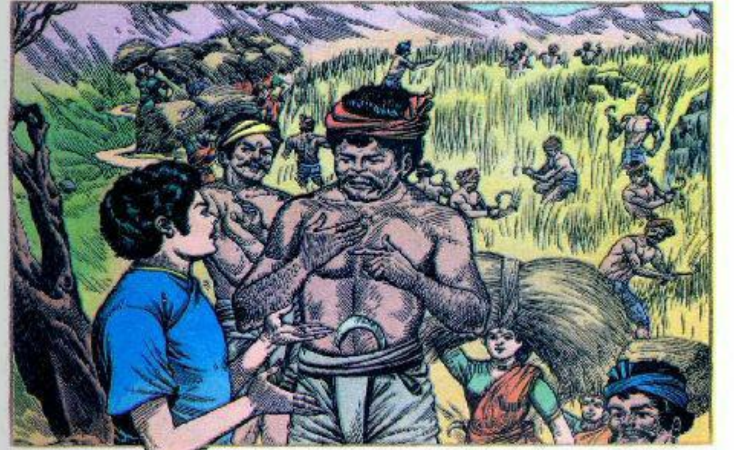
एक जोराचे वादळ सुटले. राज्याच्या उद्यानांतील झाडांच्या वाळक्या फांद्या व पाचोळा वाऱ्याबरोबर राजोद्यानात सर्वत्र पडल्या. आतां हे उद्यान झाडून स्वच्छ कसे करावयाचे या विचारात माळी असताना तो तरुण तेथे गेला व म्हणाला - "झाडाचा पाचोळा व फांद्या मला देणार असाल तर मी सर्व राजोद्यान झाडून साफ करून देतो." माळ्याचने ते मान्य केले.

तेव्हां तो तरुण मुलगा जिथें मुळें खेळत होती तिथे गेला, आणि सर्वांना थोडा थोडा गूळ खायला देऊन त्यांना राजोद्यानात बोलावून घेऊन आला. त्यांच्याकरवी त्याने वाळक्या काटक्या, पाचोळा जमवून तो राजोद्यानाबाहेर पोचता करविला.

त्याच वेळी राजाचा कुंभार त्या बाजूने जात असताना त्याला राजोद्यानासमोर काटक्या व पाचोळा दिसला. आवा पेटवायला त्याचा चांगला उपयोग होईल असा विचार करुन त्याने त्याची किंमत विचारली. त्या तरुणाने सव्वीस रौप्यनाणी सांगितली. कुंभाराने सव्वीस रुपये दिले आणि वर काही मडकी पण दिली.

अशातऱ्हेने सव्वीस रुपये मिळविल्यावर त्या तरुणाच्या मनात आणखी एक विचार आला. तो नगराच्या बाहेर एक मोठे कुरण होते तेथे पांचशे लोक गवत कापीत होते. त्यांना त्याने प्यायला पाणी पुरविले. त्यांनी त्या तरुणाला त्याला वाटेल ती मदत करायचे मान्य केले. मला गरज भासेल तेव्हां तुमची मदत घेईन असे त्या तरुणाने त्यांना सांगितले.

नंतर एके दिवशी त्याला त्याच्या ओळखीच्या व्यापाऱ्याकडून, त्या गांवी एक घोड्याचा व्यापारी पांचशे घोडे घेऊन येणार असल्याचे कळले. लगेच त्या तरुणाने गवताचे भारे विकणाऱ्यांना भेटून एकेक ओझें गवताचे आणून तो सांगेल तेथे टाकायला सांगितले आणि त्यांना बजावून सांगितले की त्याच्याजवळचे सर्व गवत विकले जाईपर्यंत त्यांनी आपले गवत विकायला काढतां कामा नये. त्यांनी ते मान्य करून पांचशे

ओझी गवत आणून त्या मुलाकडे आणून टाकले.

त्याला समजले होते त्याप्रमाणे तो घोड्यांचा व्यापारी आपल्या पांचशे घोड्यांसह आला. त्याला हवे होते तितके गवत आणखी कोठे मिळाले नाही, म्हणून त्या तरुणाकडून पांचशे ओझी गवत विकत घेऊन त्या व्यापाऱ्याने त्या तरुणाला एक हजार रुपये दिले.

आणखी कांही दिवसांनी त्या तरुणाला माहीत असलेल्या एका दर्यावर्दी व्यापाऱ्याकडून कळले की बंदरात एक मोठे गलबत येणार आहे. ते ऐकताच त्याच्या डोक्यांत एक नवीन विचार आला.

त्याप्रमाणे त्याने एक उत्तम गाडी आठ रुपये भाड्याने ठरविली व ती घेऊन तिच्यांत बसून बंदरात गेला. त्याने एक अंगठी आगाऊ रक्कम म्हणून देऊन गलबतातला सर्व माल विकत घेतला. नंतर त्याने तिघां नोकरांना नेमले व कोणी व्यापारी खरेदीला आले तर त्यांना बोलावून घेऊन यायला सांगितले.

इतक्यांत गलबत बंदरात आल्याची बातमी कळली. तेव्हां काशीचे शंभर व्यापारी माल खरेदी करायला बंदरात आले. त्यापूर्वीच कोणीतरी तरुणाने सर्व माल विकत घेतला असल्याचे त्यांना कळले. सर्व व्यापारी त्या तरुणाकडे आले.

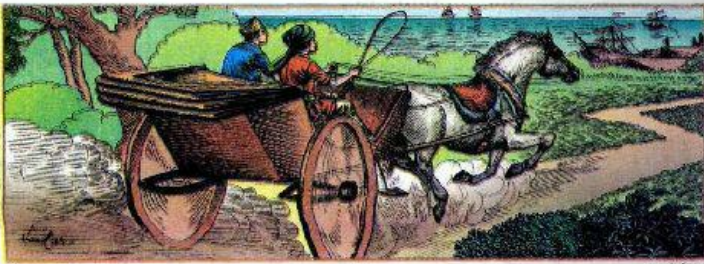
त्या तरुणाने त्यांना गलबतातील माल विकून दोन लाख रुपये मिळविले.

नंतर तो तरुण पिलूशेटकडे गेला व त्यांना त्याने लक्ष रुपये दाखविले.

पिलूशेटने त्याला विचारले - ''मुला, तुला एवढे रुपये कसे काय मिळाले रे?''

तो तरुण म्हणाला - ''आपल्या उपदेशामुळे चार महिन्यात मी ही मिळकत मिळविली.'' असे सांगून त्या तरुणाने तो मेलेला उंदीर एका पैशाला विकल्यापासून पुढे कायकाय केले, ती सर्व कथा सांगितली.

ते सर्व ऐकून पिलूशेटने विचार केला, कीं अशा हुशार तरुणाला इतर कोणाच्या हाती लागू देतां कामा नये. त्यांनी आपल्या मुलीचे लग्न त्या तरुणाशी करुन दिले व त्यांच्या जवळची सर्व संपदा पिलूशेटने त्या मुलाच्या नावी लिहून ठेवली. पिलूशेट वारल्यावर तो तरुण 'शेट' म्हणून ओळखला जाऊ लागला.

विष्णु पुराण

विष्णू जयविजयांना म्हणाला - ''ऋषीमुनींचा शाप अमोघ असतो. माझ्याशी मित्रभावाने राहून सात जन्मानंतर तुमचा उद्धार होईल. नाहीतर शत्रुत्वाने वागून तीन जन्मांतच माझ्या हातून तुम्हाला मुक्ती मिळेल. तुम्ही तुम्हाला काय पाहिजे ते सांगा.

जयविजयांनी परत विष्णूच्या सेवेला लवकर हजर व्हायला यावे, म्हणून तीन जन्मांतच उद्धार व्हावा अशी इच्छा प्रकट केली.

तेव्हां जयविजय दोघे शहाणे असल्याचे आळखून सनकसनंदादी मुनी विष्णूला म्हणाले - ''तुला रागद्वेष हे सारखेच वाटतात. तुझ्यापाशी शत्रुत्व ठेवणारे हे जास्त लवकर तुझ्यापाशी येतात, हे आम्हाला आताच कळले! तुझ्या द्वारपालकांवर राग दर्शवून आम्ही जी घाई केली, त्याबद्दल लाज वाटते. आम्हाला क्षमा करा.'' असे सांगून लक्ष्मीनारायणांचे अनेक प्रकारे स्तोत्र गात निघून गेले.

जयविजय हे कश्यप प्रजापतीची पत्नी दिती हिच्यापोटी हिरण्यकश्यप आणि हिरण्याक्ष या नामे जन्मले. दितीची मुलं म्हणून दैत्य म्हणजे राक्षस होऊन जन्माला आले.

दोघे भाऊ फार शूर व पराक्रमी निघाले. दोघांनी ब्रह्मदेवाचे स्मरण करुन तपश्चर्या केली आणि मोठमोठे वर प्राप्त केले आणि विष्णूचे वैरी म्हणून प्रसिद्ध झाले. हिरण्यकश्यप राक्षसांचा राजा झाला. त्याने विष्णूवर विजय मिळविण्याची प्रतिज्ञा केली.

हिरण्याक्षने विष्णूला चीड यावी यासाठी घोर कृत्ये करुन भूमीला घरंगळत नेऊन रसातल समुद्रांत ढकलले. भूमी रसातलाच्या बुडापर्यंत जाऊन बुडली. भूदेवीने विष्णूचे स्मरण करुन

तिचा उद्धार करायला त्याची करुणा भाकली.

विष्णूला भूदेवीची कीव आली व त्याने दशावतारापैकी तिसरा अवतार वराहावतार धारण केला.

ब्रह्मदेव यज्ञ करीत असताना यज्ञकुंडातून शुभ्र कांती असलेली एक ठिणगी उडाली. त्या ठिणगीला मोठी होत गेल्यावर एका रानडुकराचे रूप आले. त्या डुकराला विष्णूचा अवतार मानून ब्रह्मादि देव यज्ञवराह, श्वेतवराह, आदिवराह या नांवे त्याची स्तुती करू लागले.

तो यज्ञवराह वाढत वाढत ब्रह्मांडाएवढा वाढला. त्याचे चारही पाय बळकट होते. त्याची कातडी पोलादी कवचासारखी टणक आणि त्याला वज्रासारखे लांब व बळकट सुळे होते. त्याचे डोळे लाल अग्नीसारखे होते. मानेपासून शेपटापर्यंत उभे बोचणारे सोनेरी रंगाचे केस होते. असा तो वराह हुंकारल्याबरोबर सर्व विश्व हादरले. यज्ञवराहाच्या नाकावर खड्गासारखे शिंग तळपत होते.

वराहावतार विद्युतवेगाने रसातलाकडे पळत गेला. त्या वेगामुळे सर्व दिशा दचकल्या व प्रलयकाळांतला वायू सुरू झाला.

रसातल समुद्रांत बुडी मारून जाऊन खाली बुडाला बुडून गेलेली पृथ्वी त्याने आपल्या शिंगावर उचलून घेतली.

त्याच वेळी हिरण्याक्षाने वरुणावर स्वारी करून त्याला युद्धाला आव्हान केले.

वरुण त्याला म्हणाला - "अरे वेड्या, तुला युद्ध करावयाचेच असेल तर रसातळाला जाऊन भूमीचा उद्धार करण्यासाठी गेलेल्या यज्ञवराहाशी कर!" हिरण्याक्ष लगेच फिरला आणि त्वेषाने जाऊन वराहावताराला त्याने टक्कर दिली. विराट रूपांत असलेल्या विष्णूशी हिरण्याक्ष मोठ्या शौर्याने लढला. आपली गदा विष्णूच्या गदेवर जोराने हाणून ती पाडली व मोठा पराक्रम केल्यासारखा पहात उभा राहिला. विष्णूने त्याच्या शौर्याची स्तुती केली आणि पुन्हां गदा धारण केली. दोघांचे घोर गदायुद्ध झाले. शेवटी वराहावताराने आपले शिंग हिरण्याक्षाच्या पोटांत खुपसून त्याला ठार केले.

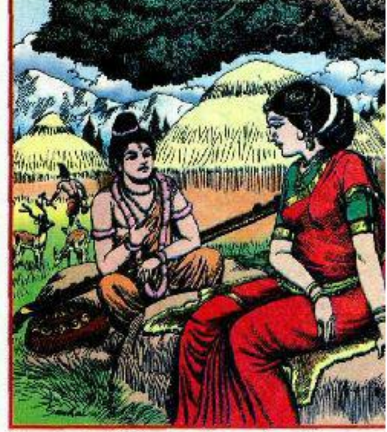
वराहवतार धारण केलेल्या विष्णूला भूदेवीने वंदन केले. वराहमूर्तीने भूदेवीला उचलून घेऊन मांडीवर घेतले. ब्रह्मदेवादि देवांनी पुष्पवृष्टी करून जगपती विष्णूची अनेक प्रकारे स्तुती केली.

डुक्कराचे रूप घेऊन आपल्या धाकट्या भावाचा वध करणाऱ्या विष्णूवर सूड उगवण्याचे ठरवून प्रथम ब्रह्मदेवाकडून वरप्राप्ती करून घेण्यासाठी निघून गेला. त्यावेळी त्याची राणी लीलावती ही गरोदर होती.

तिच्या गर्भातील शिशूचा वध करण्यासाठी इंद्र मायावी रुपाने तिच्याकडे जात असतां आकाशमार्गे नारद त्याला वाटेत भेटला आणि म्हणाला - "इंद्रा! तू हे काय काम करायचे डोक्यात घेतले आहेस? तू हा प्रयत्न सोड. सर्वदा आणि सर्व परिस्थितीत हिरण्यकश्यप सूड भावनेने विष्णूविषयी विचार करीत असल्याकारणाने लीलावतीच्या पोटात जो बालक आहे, त्याच्या मनांत विष्णुभक्ती निर्माण झाली आहे. विष्णूची लीला अशी अगाध आहे. लीलावतीच्या पोटी एक थोर विष्णुभक्त जन्माला येणार आहे. म्हणून तिच्या वाटेस जाऊ नकोस आणि आल्या वाटेने परत जा." असे इंद्राला सांगून नारद लीलावतीला आपल्या आश्रमांत घेऊन गेला.

आश्रमांत नारद वेदांताविषयी बोले व विष्णूची लीला वर्णन करून सांगे, तेव्हां लीलावतीच्या पोटांतील शिशू लक्ष देऊन सर्व ऐके आणि 'हो' कार ही देई! लीलावती बाळंत होऊन तिला मुलगा झाला.

हिरण्यकश्यपने घोर तपश्चर्या करून ब्रह्मदेवाला प्रसन्न केले.आणि त्याच्याकडून एक फार मोठा वर प्राप्त केला. भूमीवर, आकाशांत, रात्री किंवा दिवसा, घरांत किंवा घराबाहेर, प्राण्याच्या हातून अगर माणसाच्या हातून, किंवा देव वगैरे स्वर्गातील निवासियांच्या हातून, जीवकोटी किंवा जडपदार्थांच्यामुळे, या सृष्टीत जे काही आहे, त्यांच्यापैकी कोणाच्याहीमुळे, आपणांस मरण येणार नाही असा अमोघ वर प्राप्त

केला. त्याने जो जो वर मागितला, ते सर्व ऐकून ब्रह्मदेव "तथास्तु!" म्हणाला.

वरप्राप्ती झाल्यानंतर, नारदाच्या तोंडून मध्यंतरी ज्या ज्या गोष्टी घडल्या, त्या ऐकून हिरण्यकश्यपू गर्वाने नारदाच्या आश्रमांत गेला. त्याने मोठ्या उत्साहाने मुलाचे बारसे करून मुलाचे नाव प्रल्हाद असे ठेवले. नंतर त्याला व त्याच्या आईला थाटामाटाने वाजत गाजत तो राजवाड्यांत घेऊन गेला.

हिरण्यकश्यपूने इंद्राचा पराभव करण्याचे ठरवून स्वर्गावर स्वारी केली आणि इंद्राचे आसन बळकाविले. सर्व दिक्पालांना त्याने जिंकले. देवांना ढोरांसारखे बडवून काढले. शचीचा अपमान करायला गेला, तेव्हां लीलावती मधें आड उभी राहिली. हिरण्यकश्यपूने गर्वांध होऊन मुनींच्या आश्रमांना आगी लावल्या. ज्यांचा ज्यांचा विष्णूवर विश्वास होता, त्यांची कत्तल

केली गेली. विष्णूचा विरोध करणे हेच त्याच्या आयुष्याचे एकमात्र ध्येय होसे. विष्णूला चीड येण्यासाठी जे कांही करणे शक्य होते, ते सर्व त्याने केले. तरी विष्णू त्याच्या वाटेला गेला नाही. हिरण्यकश्यपूने वैकुंठावर स्वारी केली. परंतु तेथे त्याला विष्णू दिसला.

"मला भिऊन पळून गेला, भितरा!" असे म्हणत हिरण्यकश्यपू परत फिरला.

प्रल्हाद दिवसेंदिवस जसा वाढत गेला, तसतसा विष्णूच्या नामाचा जप अधिकाधिक करू लागला. असा कुलद्रोही आपल्या वंशात कां जन्माचा? हीच चिंता हिरण्यकश्यपूला सतावू लागली.

त्याने आपले गुरू पुत्र चंडामार्कांना प्रल्हादकडे लक्ष द्यायला सांगून त्याला विद्याध्ययन करायला लावायला सांगितले.

प्रह्लादने गुरुकुलात रहात असतां हरीध्यान करीत असतांच सर्व अध्ययन संपविले. आपल्या सहपाठी मुलांना विष्णुभक्तीचा उपदेश करून त्यांना मोक्षप्राप्तीच्या मार्गाला लावले.

चंडामार्क प्रल्हादला त्याच्या वडिलांकडे घेऊन गेले. हिरण्यकश्यपूने मुलाला मांडीवर घेतले व म्हणाला - "बाळारे, तू जे अध्ययन आजपर्यंत केलेस, ते तुला कितपत कळले हे कळावे, म्हणून तू एखादे पद म्हण पाहूं!"

प्रह्लाद म्हणाला, "बाबा, गुरुजींनी मला जे कांही शिकविले ते मी लवकरच शिकलो. सर्व विद्यांत श्रेष्ठ विद्या म्हणजे विष्णूच्या चरणी एकचित्ताने मन लावणे होय! विष्णूचे स्मरण ज्या जन्मांत होते तोच खरा जन्म!"

हिरण्यकश्यपूने मुलाला मांडीवरुन खाली ढकलले आणि रागाने चंडमार्कांना म्हणाला - "हेच का तुम्ही याला शिकविलेत?"

चंडामार्क दोघे थरथर कांपत म्हणाले - "आमची चूक कांहीच नाही. आमच्यावर रागावूं नका!" या शब्दात विनंती करून प्रह्लाद गुरुकुलात राहून काय करीत होता व तो कसा वागला, ते सविस्तर वर्णन करुन सांगितले.

हिरण्यकश्यपू मुलाला म्हणाला - "त्या विष्णूने डुकराचे रूप घेऊन तुझ्या चुलत्याला ठार केले. तो आपल्या राक्षस जातीचा हाडवैरी आहे. तू त्या विष्णूची स्तुती गाणे हा अक्षम्य कुलद्रोहाचा अपराध आहे. तू हा विष्णु भक्तीचा नाद सोड त्याला विसर."

"तू दानवेश्वर आहेस, मला शिक्षा करणेच तुला योग्य आहे. परंतु लोखंडाचा तुकडा

लोहचुंबकाला जसा चिकटतो, तसेच माझे मन विष्णुचरणी लीन झाले आहे. मकरंद जसा मंदारपुष्पाला चिकटल्यावर सोडीत नाही, तसेच विष्णूचे विस्मरण मला शक्य नाही. माझ्या जिवांत जीव असेपर्यंत विष्णुनामस्मरण जाणे शक्य नाही. हा जीवसुद्धां त्या विष्णूचाच आहे."

अजून नाकसुद्धां सरळ दिसत नसलेला बालक प्रल्हाद जे म्हणाला ते ऐकून चिडून जाऊन हिरण्यकश्यप संतापून म्हणाला - "तर मग तुझे मरण निश्चित समज! तुला आहार, जलप्राशन कांही मिळू न देतां तू उपाशी व तहानेला मर!" असे म्हणत प्रल्हादाला त्याने अंधारकोठडीत टाकले.

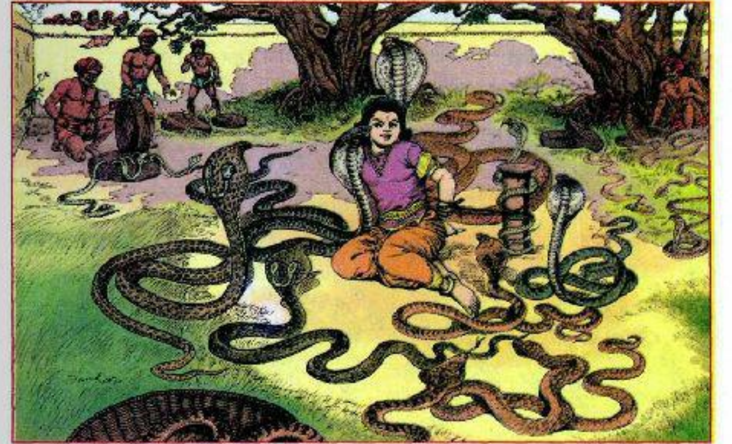
पुत्रप्रेमाने लीलावतीला प्रल्हादाचे ते हाल पाहवले नाहीत. दिवसामागून दिवस जात होते.

लीलावतीचा शोक न पाहवल्यामुळे हिरण्यकश्यपने तुरुंगाचे दार उघडवले, आणि हरिभजनांत तल्लीन झालेल्या प्रल्हादाला पाहिले. इतके दिवस अन्नपाण्यावांचून राहूनही तो कसा जिवंत राहिला, असे आश्चर्यचकित होऊन पाहूं लागला. त्याला भयंकर राग आला व त्याने प्रल्हादाला हत्तीच्या पायाखाली तुडवायला सांगितले.

सिंहाला पाहून जसे भितात तसे हत्ती प्रल्हादाला पाहून भ्याले. माहूतांनी अंकुश मारून त्यांना चालवले.

म्हणून प्रल्हादावरुन ते चालून गेले तरी त्याच्या अंगाला थोडादेखील अपाय होऊ दिला नाही.

प्रल्हादावर साप सोडण्यात आले. परंतु वेटोळे

करुन व फडा काढून त्यांनी जणूं कांही प्रल्हादावर छत्रच धरले.

हिरण्यकश्यपूने पर्वताच्या कड्यावरुन प्रल्हादाचा कडेलोट करविला. त्याला आगीत टाकविले, समुद्रात टाकविले. त्याला कालकूट प्यायला लावले, हे सर्व करुन प्रल्हाद सुरक्षितच असलेला पाहून हिरण्यकश्यप त्याला म्हणाला - "तू मरत नाहीस, ह्याचे गुपित काय, ते कळूं दे तरी !"

प्रल्हाद हंसत म्हणाला - "ह्यांत गुपित असे कांहीच नाही. हत्तीत, सांपात, दगडा, धोंड्यांत, वस्तीत, समुद्रांत, विषांत, सर्वांत, तुमच्यांत, माझ्यात विष्णू आहे, हे सत्य तुम्हाला दिसत नाही! तुम्ही मला ठार करणे आणि मी जिवंत राहणे, ही सर्व त्या नारायणाची लीलाच आहे, बाबा!"

ते ऐकून हिरण्यकश्यपूला जास्तच राग आला. प्रल्हादाला फरफटत ओढत नेत त्याने आपली गदा हातांत घेतली. लीलावती ते दृश्य पाहून मूर्च्छितच झाली. चारी बाजूला राक्षस थक्क व भयभीत होऊन निश्चेष्ट उभे होते.

सभामंडपासमोर लोखंडाचा मोठा जयस्तंभ होता. हिरण्यकश्यपूने प्रल्हादाला तो लोहस्तंभ दाखवून विचारले - "काय रे, कुलद्रोही! तो माझा विजयस्तंभ आहे. माझ्या धाकट्या भावाला ठार करणाऱ्या त्या विष्णूशी मी युद्ध करून मी त्याला तुझ्यासमोरच ठार करतो व त्याच्यावर सूड उगवितो. त्यांत आहे का तुझा तो विष्णू?"

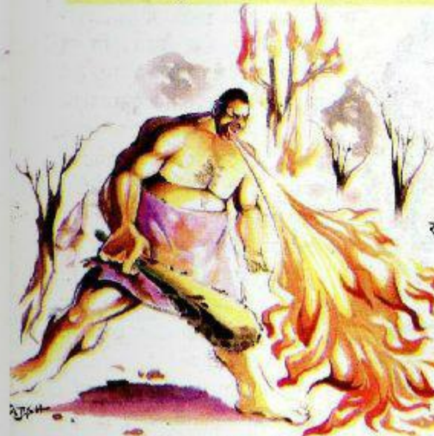
"ती शंका करण्याचे कारणच नाही! तो सर्वव्यापी आहे. त्या खांबातही आहे!" प्रल्हाद म्हणाला.

हिरण्यकश्यपाने तरातरा जाऊन स्तंभावर गदाप्रहार केला. प्रलयकाळातला भयंकर आवाज झाला. चतुर्दश भुवने हादरली. प्रलयकालांतले भयंकर ढग गडगडू लागले. स्तंभ दुभंगला तेव्हां विजेच्या चकचकाटापाठोपाठ दशावतारातील चवथा नरसिंहावतार प्रगट झाला.

त्याचे डोके सिंहाचे व देह माणसाचा होता. हाताला सिंहाची नखे होती व त्यापूर्वी सृष्टीत कधी दृष्टीस न पडलेले रूप घेऊन नरसिंहाने प्रलय भयंकर गर्जना केली. पांचजन्य शंखांचा ध्वनी झाला. त्याच्या चारी बाजूला सुदर्शन चक्र फिरत होते.

राक्षसाने आपली आग हरवली

ही फार पूर्वीची गोष्ट आहे. त्यावेळेला मानवाने आगीचा प्रयोग पाहिलेला होता, पण आग पेटवायची कशी, हे कांही त्यांना माहीत नव्हते. फिजी बेटावरच्या रोटुमा पर्वताच्या खोल, अंधाऱ्या गुहेंत टुंबा नांवाचा एक राक्षस राहात होता. त्याचे भयानक दांत पेटलेल्या निखाऱ्यासारखे उष्ण होते. जेव्हां तो आपले तोंड उघडत असे, तेव्हां त्याच्या दांतातून निघालेली धग एखाद्या भट्टीतून निघणाऱ्या उष्णतेइतकी होती.

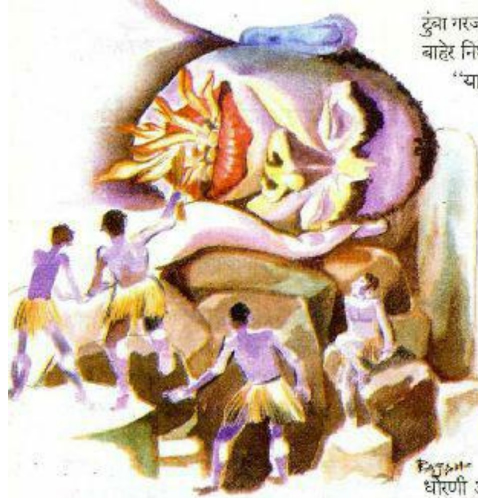
सुदैवाची गोष्ट अशी कीं तो जास्त वेळ आपल्या गुहेंत झोपून राहात असे, आणि जेव्हां तो आपल्या गुहेतून बाहेर येई तेव्हां मोठमोठ्या टांगा टाकत पर्वतावरुन खाली उतरत असे. त्या वेळीं त्याच्या भयंकर चेहऱ्यावरुन उष्ण श्वास बाहेर पडले कीं वाटेवरची सारी झुडुपें त्या धगीने कोळपून जात व त्यांची राख होई.

त्या पर्वताच्या पायथ्याशी समुद्राच्या कांठावर राहाणारे गांवकरी नेहमी प्रार्थना करीत कीं ह्या राक्षसाने नेहमी झोंपून राहावे आणि गुहेच्याबाहेर कधी येऊंच नये.

त्या गांवात चार चतुर तरुण राहात होते. त्यांची नांवे होती लेकाबाय, दाकुवाका, मासीलाका आणि तुईवेसी! ते मोठ्या उत्सुकतेने या दैत्याच्या लाल उष्ण श्वासाकडे बघत होते. कांहीही करून त्याच्या तोंडातून थोडीशी आग आणायला हवी, अशी त्यांची इच्छा होती.

"जर ती आग आपल्याजवळ आली तर किती चांगलं होईल. म्हणजे आपल्या बायका चांगलं भोजन शिजवूं शकतील." तुईवेसी म्हणाला. "अंधाऱ्या रात्रीं आपल्याला उजेड आणि थोडी उब मिळायला हवी" दाकुवाका बोलला. "तर मग चलू या, त्याच्या तोंडातून थोडीशी तरी आग आपण चोरून आणूं या." मासीलाका व लोकाबाय म्हणाले.

लगेच या धाडसी तरुणांनी नारळीच्या वाळलेल्या झांवळ्यांची गुंडाळी केली आणि अगदी सावधपणें, कुणाला दिसणार नाही अशा बेताने ते त्या गुहेत शिरले. टुंबा तिथें गाढ झोंपलेला होता. त्याच्या प्रत्येक श्वासागणिक आगीची ज्वाळा त्याच्या तोंडातून बाहेर येई आणि त्याच्या त्या भयंकर

तोंडात ती ज्वाळा परत जात होती. गुहेत पडलेले दगडधोंडे व इतर वस्तू हळूंहळूं हाताने एका बाजूला सारीत, ते गुहेत अगदी हलक्या पावलांनी शिरले. त्यांच्या आवाजामुळें तो राक्षस उठेल अशी त्यांना भिती वाटली.

ते राक्षसाच्या अगदी जवळ गेले आणि नारळाच्या झावळ्यांची गुंडाळी त्यांनी राक्षसाच्या अगदी तोंडाजवळ धरली. त्या झापांनी लगेच पेट घेतला.

आणि आनंदाने उत्तेजित होऊन तुईबेसीने आपल्या हातांतली गुंडाळी राक्षसाच्या ओठांवर चोळली. राक्षस जागा झाला. त्याने डोळे उघडले. त्याबरोबर पेटलेली गुंडाळी घेऊन पळून जाणारे ते चौघेजण त्याला दिसले.

''माझी आग चोरण्याचं दुष्कर्म कुणी केलंय?'' टुंबा गरजला. त्याच्या तोंडातून लहानमोठ्या ज्वाळा बाहेर निघत होत्या.

''या बेटावर फक्त मीच आगीचा मालक आहे.'' असं म्हणून त्याने डोळे चोळले आणि त्या पर्वतावरुन झपाट्याने खाली जाणाऱ्या त्या चार तरुणांचा तो पाठलाग करायला लागला. ते तरुण कसेबसे गांवाजवळच्या एका गुहेंत जाऊन पोंचले. आपल्या हातांतल्या पेटत्या झावळ्या घेऊन ते गुहेत शिरले, आणि त्यांनी गुहेच्या तोंडावर एक मोठा दगड आंतून ठेवला आणि गुहा बंद केली.

''वा! शेवटी आपण टुंबाच्या तावडींतून वांचलो आहोत. हा तोंडावरचा दगड त्याला कांही सरकवता येणे शक्य नाही.'' दाकुबाका म्हणाला.

लेकावाय हा त्या सर्वांच्यात जास्त धोरणी आणि व्यवहारी होता, तो त्यावर म्हणाला, ''टुंबाचा पाठलाग टळला कीं त्यानंतर आपण घरी कसे जायचे त्याचा आधी विचार करुं या.''

त्यावेळी टुंबा गुहेच्याबाहेर बसून ओरडत होता आणि या चौघाजणांना बाहेर यायला आव्हान देत होता. संतापाने तो वेडापिसा झाला होता. त्याच्या कानानाकांतून धूर बाहेर येऊं लागला होता. ते चारीजण बाहेर कशाला येतील? अरण्याला आग लागली आणि त्या राक्षसाला त्याची धग जाणवायला लागली. गुहेच्या आंत लपलेल्या त्या चौघाजणांना देखील बाहेर आग लागून काय हाहाकार उडाला असेल, त्याची थोडीफार कल्पना येत होती.

आता राक्षस आणि ते तरुण, सर्वांच्याच लक्षांत आलं कीं जर आपला जीव वांचवायचा असेल तर कांहीतरी उपाय करायलाच हवा! टुंबाने कल्पना मांडली, ''मित्रांनो, जर तुम्ही मला आंत येऊं दिलंत

तर मी तुम्हाला एक छानसे गाणे ऐकवीन.'' राक्षस प्रेमळपणे बोलत होता.

त्या तरुणांना त्यांतला अर्थ लक्षांत आला. त्यांनी गुहेच्या तोंडावरचा दगड जरासा सरकावला आणि एक बारीकशी फट दिसायला लागली.

पण तेवढ्या फटीवर कांही टुंबाचे समाधान झाले नाही. ''अरे, एवढ्याशा फटींतून मी कसा काय आंत येऊं शकेन? जरा अजून थोडासा तरी दगड सरकवा ना!'' त्याने अजीजीने म्हटलं. पण त्याने मनांत विचार केला होता कीं गुहेत घुसल्यावर लगेच तो आपले उष्ण श्वास सोडून त्यांची राखरांगोळी करुन टाकील.

आता लेकाबायला एक नामी उपाय सुचला. त्याने कुजबुजत आपल्या मित्रांना कांहीतरी सांगितलं. त्या चौघाजणांनी खांद्याचा जोर लावून तो भलामोठा धोंडा आणखी थोडा आणखी सरकवला. ती फट आता चांगली मोठी झाली आणि टुबाने गुहेंत आपले डोके घुसवले. त्याबरोबर लेकाबायने मोठ्याने म्हटले, ''अरे, जरा अजून हलवा ना!'' आणि त्या चौघांनी तो दगड जोरांत ढकलला, आणि गुहेचे दार बंद झाले. टुंबाला याची कल्पनाच आली नव्हती. त्या गडबडींत त्याचाही गोंधळ झाला व त्याला कांहीही करता आले नाही. त्याचे डोके चेमटून फुटले आणि दांत बाहेर निखळून पडले. त्याचे निखाऱ्यासारखे दांत आता थंडगार आणि काळे पडले.

चारी नवयुवकांनी मेलेल्या टुंबाला गुहेंत घुसवलं आणि ते गुहेतून बाहेर आले. आसपासच्या गांवातल्या लोकांना ही आनंदाची बातमी ते ओरडून सांगत होते, ''आम्ही राक्षसाल मारले आहे. आता त्याचे दांत यापुढे आग ओकणार नाहीत. पण आग नष्ट झालेली नाही, ती आमच्याजवळ आहे. आता आपले जीवन सुरक्षित झाले आहे.''

आता गांवकऱ्यांना टुंबाची भीती उरली नाही किंवा त्याच्या उष्ण श्वासाचीही कटकट राहिली नाही. त्यांनी सर्वांनी एकत्र येऊन आगीचा उपयोग करायला सुरवात केली. आता ते बटाटे व मासे तळून खायला शिकले.

हिऱ्यांचा हार

हेलापुरीत राहाणाऱ्या गुप्तधनी व्यापाऱ्याकडे चौदा वर्षांचा सोमशेखर घरकाम करीत होता. त्याचा पिताही पूर्वी याच घरी कामाला होता. कांही वर्षांपूर्वी त्याचा एकाएकीं मृत्यू झाला. त्यामुळें लहान वयांतच शेखर इथें कामाला राहिला. त्याची आई त्याच्या वडिलांपूर्वीच मरण पावली होती. गुप्तधनीच्या घरामागे एका झोंपडीत तो राहात होता.

त्याला दरमहा पगार होता. शिवाय भोजन व कपडालत्ताही त्याला घरांत मिळत होता. म्हणून पगाराची रक्कम तो एका लहानशा डब्यांत सुरक्षित ठेवीत होता.

गुप्तधनीच्या घरांतल्या प्रत्येकाला जे काम हवे असे ते शेखर करुन देत होता. सर्वजण त्याच्यावर निर्भर राहात होते.

एक दिवस तो अंगणांतल्या विहिरीचे पाणी काढताना बादली ओढत होता, तेव्हां गुप्तधनीने त्याला जरा रागांत म्हटले; "सोम, किती वेळ झालाय, तू अजून गाईची धार काढली नाहीस. मुलें दुधासाठी खोळंबली आहेत."

तो कर्कश आवाज ऐकून शेखर नाराज झाला. पण आपली नाराजी न दाखवता तो म्हणाला, "साहेब, माझं नांव सोमशेखर आहे. नुसतं सोम नाही. अशा प्रकारे मला हांक मारलेली मला मुळीच आवडत नाही!"

त्याचा बोलण्याची कठोर शैली बघून गुप्तधनी चकित झाला. घरांतले सगळेजण त्याला आजवर 'सोम' म्हणूनच हांक मारीत आले होते. यापूर्वी त्याने कधी याबद्दल कुरकुर केली नव्हती. आज हा सोम असा कां उलट बोलतो आहे याचा विचार गुप्तधनीच्या मनांत तरळत राहिला." तरीही आपला रोष त्याने प्रकट केला नाही आणि तो सोमला म्हणाला, "याच्यापुढे मी तुला अशीच हाक मारीन - सोमशेखर प्रसादजी, गाईची धार काढायचे कष्ट घ्याल कां?"

शेखर मोठ्या उत्साहाने व आनंदाने गोठ्याकडे धारा काढायला गेला. थोड्या वेळाने दुधाची कासंडी घेऊन शेखर घरांत आला, तेव्हां गुप्तधनीच्या आईने त्याला सांगितले, "अरे सोम, घरांत भाजीच नाही. तू बाजारांत जाऊन भाजी घेऊन ये."

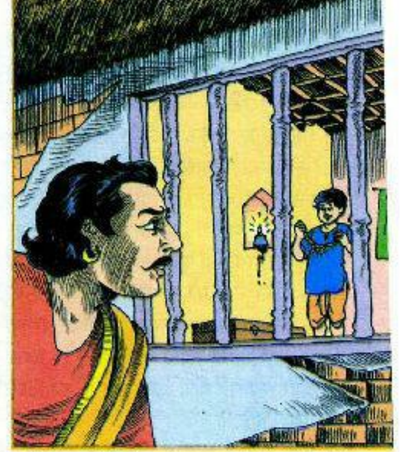
शेखर पुन्हां तडकला. त्याने कठोर स्वरांत म्हटलं, "आधी पैसे नि थैली आणून द्या."

त्याचा रुक्ष कोरडा स्वर आणि बोलणे ऐकून गुप्तधनीची आई थक्कच झाली. गुप्तधनी हे लांबून बघत होता. शेखरच्या वागण्यांत एकाएकी हा बदल झालाय, त्याच्यामागे कांहीतरी जोरदार कारण असलं पाहिजे. आणि गुप्तधनीने ते कारण शोधायचे ठरवले.

त्या रात्रीं घरांतली सर्व मंडळी झोंपी गेली, तेव्हां गुप्तधनी चोरपावलाने शेखरच्या झोपडी-जवळ गेला. आंत काय चाललंय ते पाहायला त्याने खिडकीच्या फटींतून आंत बघितले. त्यावेळीं त्या सौम्य प्रकाशांत शेखरच्या हातांत एक चमचमणारा हार दिसत होता व त्याच्याकडे तो निरखून पाहात होता.

जेव्हां सोम लांकडे आणायला शेजारच्या जंगलात गेला होता. तेव्हां कावळ्याच्या घरट्याजवळ एका फांदीवर तो हार लोंबकळत होता. कावळ्याने ती चकाकणारी वस्तू खायला म्हणून उचलली असेल आणि खायला निरुपयोगी आहे हे समजल्यावर टाकून दिली असेल. शेखरच्या वागण्यांतला बदल कां झाला ते गुप्तधनीला आत्ता समजले. हा हिऱ्यांचा हार त्याचे मूळ कारण होते.

असेच कांही दिवस गेले. त्यावर्षी गुप्त-

धनीच्या बागेंत केळ्यांचे छान पीक आले होते. त्याने खवचटपणें शेखरला म्हटले, "सोमशेखर प्रसादजी, आपण दोघेजण जाऊन सुगंधीपुरच्या बाजारांत ही केळी विकायला जायचं कां?"

शेखरने आनंदाने होकारार्थी मान डोलावली. त्याच दिवशी संध्याकाळीं दोघेही केळ्यांचे घड विकायला बाजारांत गेले.

एका दुकानदाराला सगळे घड विकून गुप्तधनी परत जायच्या बेतांत होता, तेवढ्यांत शेखरने त्याला विचारले, "मालक, मला जरा बाजारांत हिंडून यायचे आहे. मला पाहायचंय कीं इतर दुकानांत कोणकोणता माल भरलेला असतो ते! गुप्तधनीने म्हटलं, "ठीक आहे, तू हिंडून ये. मी इथेंच तू येईपर्यंत थांबतो."

तासाभरांत शेखर खाली मान घालून गुप्तधनीजवळ आला. त्याने हळूं आवाजांत

कैलासनाथ

म्हटले, "मालक, आता आपण निघायचं'ना?"

"जशी आपली इच्छा, सोमशेखर प्रसादजी" गुप्तधनी म्हणाला.

शेखरने कळवळून म्हटले, "मी तुमचा सोम आहे हो. जन्मल्यापासून मी तुमच्याकडे आहे. इथेंच मी लहानाचा मोठा झालो. मला तुम्ही 'सोम' म्हणूनच हांक मारा!" त्याचा स्वर नम्र होता.

या तासभरांत हा फरक अचानक कसा काय झाला असेल ते कांही गुप्तधनीला उमजेना. तो सोमकडे नवलाने पाहात राहिला. ते सोमशेखरच्या लक्षांत आलं आणि त्याने पुढे म्हटलं, "मालक, मला क्षमा करा. मला आपल्याला कांहीतरी सांगायचं आहे."

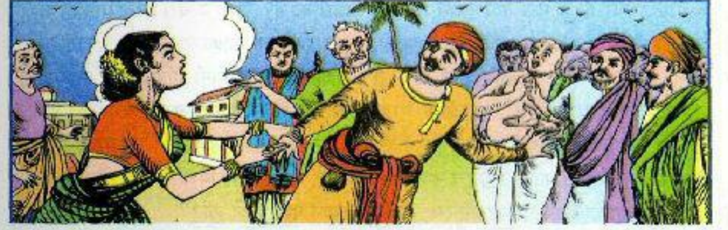
"अरे सांग ना! त्यांत संकोच कशाला रे?" गुप्तधनीने म्हटलं.

"आठवड्यापूर्वी मला एक हिऱ्यांचा हार मिळाला. झालं, मला श्रीमंतीची स्वप्नें दिसायला लागली. माझ्या मनांत आलं कीं हा हार घेऊन मी एक घर विकत घेईन, शेतीवाडी विकत घेईन आणि आरामांत राहीन. माझा विचाराचा ढंगच एकदम बदलला. मी स्वतःला श्रीमंत समजायला लागलो. तो हार विकायला म्हणून आत्ताच मी सोनाराच्या दुकानांत गेलो होतो. पण त्याने तो हार नकली आहे असें सांगितले. मी त्याला ठासून सांगितले कीं तो हार नकली नाही, खरा आहे. माझा आग्रह पाहून तो सोनार चिडला आणि त्याने आपल्या नोकरांकडून मला धक्के मारुन दुकानाच्याबाहेर हांकलले." हे सांगून सोमशेखरने तो हार गुप्तधनीला दाखवला.

तो हार नीट निरखून बघितल्यानंतर गुप्तधनी म्हणाला, "हे बघ, तू कष्टाळू आहेस. मेहनत करशील तर भाग्य तुझ्या पाठीशी येईल. मग एकच हार काय, तू आणखी दागिने घेऊं शकशील. ज्यांचा हा हार हरवला असेल, त्यांना त्याचे किती वाईट वाटत असेल त्याचा जरा विचार कर. तो मिळाल्याबरोबर तू तो पोलिसांकडे द्यायला हवा होतास. मेहनतीची कमाई हीच खरी धनसंपदा आहे. जवळ धन असो वा नसो, माणसाने आपला तोल सांभाळायला हवा. आपल्या बोलण्यावा-गण्यांत निष्कारण बदल येऊं देऊं नये. त्यांतच त्याचा मोठेपणा आणि गौरव आहे. कळलं ना?"

शेखरने पुन्हां होकारार्थी मान डोलावली.

पुरावा

वल्लभनगर हे गांव व्यापाराकरिता प्रसिद्ध होते. अनेक देशांतून व्यापारी लोक व्यापाराकरिता इथे येत होते. एकदा दक्षिणेतून एक मनुष्य वल्लभनगराला आला.त्याच्याजवळ फक्त पांचशे रुपये होते. आवश्यक वस्तू खरेदी करण्यासाठी तो गल्ल्या-गल्ल्यातून फिरत होता.

अचानक एक स्त्री समोरुन आली. तिने त्याचा हात पकडला, आणि म्हणूं लागली, "माझे रुपये चोरुन खरेदी करतोस कां?" तो मनुष्य आपल्यावरील आरोप ऐकून चकित झाला व जरा घाबरला, मग स्वतःला सांवरुन म्हणाला, "मी, तुझ्या पैशाची चोरी केली? ही अगदी अशक्य गोष्ट आहे मी तर तुला ओळखत देखील नाही."

ही गडबड ऐकून लोकांची गर्दी जमली. दोघांमध्ये खरे कोण बोलतो, खोटे कोण बोलते? ह्याचा निर्णय लोकांना घेता येईना. जमावातील एकजण म्हणाला, "अरे, इथेच काय भांडता? जवळच न्यायालय आहे, तिथे चला."

त्या स्त्रीने ह्या परदेशी माणसाचा हात तो पळून जाऊं नये म्हणून घट्ट पकडला आणि त्याला ओढतच ती न्यायालयांत घेऊन गेली. तिने न्यायाधीशाकडे तक्रार केली, व म्हणाली, "महाशय, ह्या माणसाने बाजारात माझ्याकडून जबरदस्तीने माझे पांचशे रुपये हिसकावून घेतले. ते तो आता देत नाही. आपण माझे पैसे मला देऊन योग्य तो न्याय द्या."

"ह्या गोष्टीला कोणी साक्षी आहे का?" न्यायाधीशाने विचारले. त्या स्त्रीने नकारार्थी मान हलवली. न्यायाधीशने परदेशीला विचारले, "तुला कांही सांगायचे आहे कां?"

"महाशय, घरेलू आवश्यक वस्तू खरीदण्या-साठी मी आज सकाळीच या शहरांत आलो. माझ्या इथे कोणीही मी ओळखीचे नाही. ह्या स्त्रीला तर मी ओळखतच नाही. माझ्याजवळ पांचशे रुपये होते. ते खरोखर माझेच आहेत." परदेशी माणसाने सांगितले.

- २५ वर्षांपूर्वी चांदोबांत प्रसिद्ध झालेली गोष्ट -

न्यायाधीश थोडा वेळ गप्प बसले. ती स्त्री खोटे बोलते आहे याबद्दल त्याची खात्री पटली. त्यांनी एक प्रयोग करुन पहायचा ठरविले. ते परदेशी माणसाला म्हणाले, ''तुझ्यावर माझा विश्वास बसत नाही. तेव्हां तू तिचे पैसे तिला परत कर.'' परदेशीने कांही उपायच नाही असे समजून पांचशे रुपये काढून त्या स्त्रीला परत दिले.

ती निघून गेलेली पाहताच न्यायाधीशाने त्या माणसाला जवळ बोलावून हळूच सांगितले ''तू तिच्यामागे जा आणि पैसे ओढून घे. भिऊं नकोस. मी तुला मदत करीन.''

न्यायाधीशाच्या सांगण्याप्रमाणे तो माणूस तिच्यामागे गेला आणि तिच्या हातून पैसे ओढून घेण्याचा खूप प्रयत्न केला पण त्याला यश मिळाले नाही. अनेक लोक मात्र तेथे जमा झाले.

ती स्त्री परत न्यायाधीश महाराजांकडे आली आणि म्हणूं लागली ''तुम्ही, मला जे पैसे दिले होते ते घेण्याचा प्रयत्न तो करीत आहे. मला मदत करा.''

न्यायाधीशाने विचारले, ''काय सांगते? खरं आहे का हे? कोणी प्रत्यक्ष घटना पाहिली का?''

जमलेल्या लोकांच्याकडे हात दाखवून ती म्हणाली, ''ह्या सर्वांनी पाहिले आहे. माझ्याकडून तो पैसे ओढत असताना हे सर्व तिथेच होते.''

न्यायाधीश म्हणाले, ''तुझ्यावर विश्वास आहे. ह्या लोकांना विचारण्याची गरज नाही. मग त्याने पैसे घेतले कां?''

त्या स्त्रीने ''तो त्या प्रयत्नांत असफल झाला, कारण मी त्याला तसे करुं दिले नाही'' असे सांगितले.

न्यायाधीश म्हणाले ''मी तोच विचार केला होता. तुझे पैसे चोरण्याची ताकद या माणसांत नाही. त्याने असा प्रयत्न केला असता तरी लोकांनी त्याला तसे करुं दिले नसते. पहिल्यावेळी त्याने पैसे चोरले, त्यावेळी तुमच्या दोघांशिवाय तिथे कोणीच नव्हते. त्यावरुन हेच सिद्ध होते कीं हे पैसे त्या परदेशी माणसाचे आहेत. ते त्याला परत दे. परत असेच करशील तर तुला शिक्षा करीन आणि तुरुंगात मध्ये पाठवीन. लक्षांत ठेव.''

